

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ
ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ
ΜΗΧΑΝΗ

ΣΚΕΦΤΟΜΑΙ
ΑΡΑ ΥΠΑΡΧΩ

ΣΚΕΦΤΟΜΑΣΤΕ ΜΟΝΟ
ΟΤΑΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΥΜΕ
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ
ΕΙΝΑΙ ΕΝΑ
ΖΩΟ ΠΟΥ
ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΕΤΑΙ

Η ΦΑΝΤΑΣΙΑ
ΚΑΘΟΡΙΖΕΙ
ΤΑ ΠΑΝΤΑ

ΥΠΑΡΧΩ ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΜΕ
ΑΝΤΙΛΑΜΒΑΝΟΝΤΑΙ

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ
ΓΕΝΝΗΘΗΚΕ
ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ, ΑΛΛΑ
ΕΙΝΑΙ ΠΑΝΤΟΥ
ΣΙΔΗΡΟΔΕΣΜΙΟΣ

ΤΟ ΣΥΜΠΑΝ
ΔΕΝ ΥΠΗΡΧΕ
ΠΑΝΤΟΤΕ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΜΕ ΑΠΛΑ ΛΟΓΙΑ

Ο ΝΟΥΣ
ΔΕΝ
ΕΧΕΙ ΦΥΛΟ

ΠΑΝΤΩΝ
ΧΡΗΜΑΤΩΝ
ΜΕΤΡΟΝ
ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Η ΖΩΗ ΕΙΝΑΙ
ΚΑΛΥΤΕΡΗ
ΟΤΑΝ ΔΕΝ
ΕΧΕΙ ΝΟΗΜΑ

Ο ΣΚΟΠΟΣ
ΑΓΙΑΖΕΙ
ΤΑ ΜΕΣΑ

ΕΥΤΥΧΙΣΜΕΝΟΣ ΕΙΝΑΙ
ΑΥΤΟΣ ΠΟΥ ΕΧΕΙ
ΞΕΠΕΡΑΣΕΙ ΤΟ ΕΓΩ ΤΟΥ

ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ
ΤΙΠΟΤΑ ΕΚΤΟΣ
ΚΕΙΜΕΝΟΥ

ΚΑΘΕ ΑΝΘΡΩΠΟΣ
ΕΞΟΥΣΙΑΖΕΙ
ΑΠΟΛΥΤΩΣ ΤΟ ΣΩΜΑ
ΚΑΙ ΤΟΝ ΝΟΥ ΤΟΥ

ΝΑ ΕΝΕΡΓΕΙΣ
ΘΕΩΡΩΝΤΑΣ ΟΤΙ ΟΙ
ΠΡΑΞΕΙΣ ΣΟΥ ΕΧΟΥΝ
ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΜΕ ΑΠΛΑ ΛΟΓΙΑ

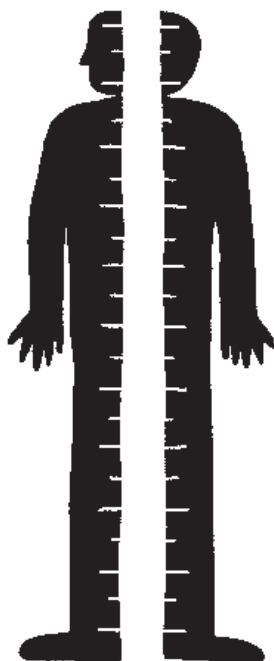
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

10 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΚΟΣΜΟΣ 700 ΠΧ-250 ΜΧ

- 22 Τα πάντα γεννιούνται από το νερό
Θαλής ο Μιλήσιος
- 24 Το αιώνιο Ταο δεν εκφράζεται με λόγια
Λάο Τσε
- 26 Οι μορφές και οι ιδέες διέπονται από αριθμούς
Πυθαγόρας
- 30 Ευτυχισμένος είναι εκείνος που έχει ξεπεράσει το εγώ του
Σιντάρτα Γκαουτάμα
- 34 Η αφοσίωση και η ειλικρίνεια είναι ύψιστες αξίες
Κομφούκιος
- 40 Τα πάντα ρει
Ηράκλειτος
- 41 Τα πάντα είναι ένα
Παρμενίδης
- 42 Πάντων χρημάτων μέτρον άνθρωπος
Πρωταγόρας
- 44 Όταν μου προσφέρουν ένα ροδάκινο ανταποδίδω με ένα δαμάσκηνο
Μότσι
- 45 Υπάρχουν μόνο άτομα και το κενό
Δημόκριτος και Λεύκιππος

- 46 Ο δε ανεξέταστος βίος ου βιωτός ανθρώπω
Σωκράτης
- 50 Η εγκόσμια γνώση δεν είναι παρά μια σκιά
Πλάτωνας
- 56 Η αλήθεια βρίσκεται γύρω μας
Αριστοτέλης
- 64 Ανύποπτον ο θάνατος
Επίκουρος
- 66 Πλουσιότατος ο ελαχίστοις αρκούμενος
Διογένης της Σινώπης
- 67 Ομολογουμένως τη φύσει ζην
Ζήνωνας ο Κιτιέας

Ο ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ 250-1500

- 72 Ο Θεός δεν δημιούργησε το κακό
Άγιος Αυγουστίνος Ιππώνος
- 74 Ο Θεός προβλέπει τις αυτόβουλες σκέψεις και πράξεις μας
Βοήθιος
- 76 Η ψυχή διαφέρει από το σώμα
Αβικέννας
- 80 Στοχαζόμενοι τον Θεό καταλαβαίνουμε ότι υπάρχει
Άγιος Άνσελμος
- 82 Η φιλοσοφία και η θρησκεία δεν είναι ασυμβίβαστες
Αβερρόης
- 84 Ο Θεός δεν έχει χαρακτηριστικά
Μωυσής Μαϊμονίδης
- 86 Μην θλίβεστε. Ότι χάνετε αναγεννιέται με άλλη μορφή
Τζελάλ α Ντίν Μοχάμεντ Ρουμί
- 88 Το σύμπαν δεν υπήρχε πάντοτε
Θωμάς ο Ακινάτης
- 96 Θεός είναι το άναρχο
Νικόλαος Κουζάνος
- 97 Η άγνοια εξασφαλίζει ευτυχισμένη ζωή
Ντεζιντέριους Έρασμους

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ 1500–1750

- 102 Ο σκοπός αγιάζει τα μέσα
Νικολό Μακιαβέλι
- 108 Η φήμη και η γαλήνη
δεν συνυπάρχουν ποτέ
Μισέλ ντε Μοντέν
- 110 Η γνώση είναι δύναμη
Φράνσις Μπέικον
- 112 Ο άνθρωπος είναι μια
μηχανή Τόμας Χομπς
- 116 Σκέφτομαι άρα υπάρχω
Ρενέ Ντεκάρτ
- 124 Η φαντασία καθορίζει
τα πάντα Μπλεζ Πασκάλ
- 126 Ο Θεός είναι η αιτία
των πάντων
Βενέδικτος Σπινόζα
- 130 Η γνώση περιορίζεται
από την εμπειρία Τζον Λοκ
- 134 Υπάρχουν δυο είδη
αλήθειας: οι λογικές
αλήθειες και οι εμπειρικές
αλήθειες
Γκόντφριντ Λάιμπνιτς
- 138 Υπάρχω σημαίνει
με αντιλαμβάνονται
Τζορτζ Μπέρκλεϊ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ 1750–1900

- 146 Η αμφιβολία δεν είναι
ευχάριστη, αλλά η
βεβαιότητα είναι παράλογη
Βολτέρος
- 148 Η ζωή του ανθρώπου
καθοδηγείται από τη
συνήθεια Ντέιβιντ Χιουμ
- 154 Ο άνθρωπος γεννήθηκε
ελεύθερος αλλά είναι
παντού σιδηροδέσμιος
Ζαν Ζακ Ρουσό
- 160 Ο άνθρωπος είναι ένα ζώο
που διαπραγματεύεται
Άνταμ Σμιθ
- 164 Υπάρχουν δύο κόσμοι:
Το σώμα μας και
ο εξωτερικός κόσμος
Ιμάνουελ Καντ
- 172 Η κοινωνία είναι όντως ένα
συμβόλαιο Έντμουντ Μπερκ
- 174 Μεγαλύτερη δυνατή ευτυχία
για όσο περισσότερους
ανθρώπους
Τζέρεμι Μπένθαμ
- 175 Ο νους δεν έχει φύλλο
Μαίρη Γούλστοουνκραφτ
- 176 Το είδος της φιλοσοφίας
που διαλέγει κάποιος δείχνει
τι άνθρωπος είναι
Γιόχαν Γκόττλιμπ Φίχτε
- 177 Σχεδόν τίποτα δεν έχει
φιλοσοφηθεί λιγότερο από
την ίδια τη φιλοσοφία
Φρίντριχ Σλέγκελ

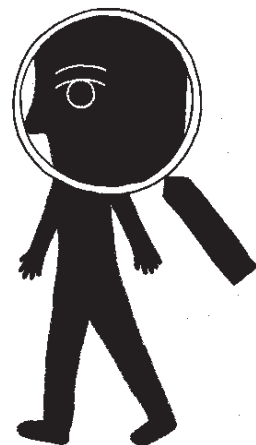
- 178 Η πραγματικότητα είναι
μια ιστορική διαδικασία
Γκέοργκ Χέγκελ
- 186 Κάθε άνθρωπος θεωρεί ότι
τα όρια της αντίληψής του
είναι τα όρια του κόσμου
Άρθουρ Σοπενχάουερ
- 189 Η θεολογία είναι
ανθρωπολογία
Λούντβιχ Αντρέας Φόιερμπαχ
- 190 Κάθε άνθρωπος εξουσιάζει
απολύτως το σώμα και τον
νου του Τζον Στιούαρτ Μιλ
- 194 Η αγωνιά είναι η ζάλη της
ελευθέριας Σέρεν Κίρεγκορ
- 196 Η ιστορία των κοινωνιών
είναι η ιστορία της ταξικής
πάλης Καρλ Μαρξ
- 204 Οφείλει ο πολίτης να
εκχωρεί τη συνειδήσή του
στον νομοθέτη;
Χένρι Ντέιβιντ Θόρο
- 205 Αναλογιστείτε την επίδραση
των πραγμάτων
Τσαρλς Σάντερς Πιρς
- 206 Να ενεργείς θεωρώντας ότι
οι πράξεις σου έχουν
καθοριστική σημασία
Γουίλιαμ Τζέιμς

Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

1900–1950

- 214 Ο άνθρωπος είναι κάτι που πρέπει να ξεπεραστεί
Φρίντριχ Νίτσε
- 222 Οι άνδρες με αυτοπεποίθηση έρχονται, βλέπουν και κυριεύουν
Άχαντ Χάαμ
- 223 Κάθε μήνυμα αποτελείται από σύμβολα
Φερντινάν ντε Σοσίρ
- 224 Η εμπειρία δεν είναι επιστήμη
Έντμουντ Χούσερλ
- 226 Η ενόραση ακολουθεί τη ζωή
Ανρί Μπερξόν
- 228 Σκεφτόμαστε μόνο όταν αντιμετωπίζουμε προβλήματα
Τζον Ντιούι
- 232 Όσοι δεν μπορούν να θυμηθούν το παρελθόν είναι καταδικασμένοι να το επαναλάβουν
Τζορτζ Σανταγιάννα
- 233 Αυτό που μας κάνει ανθρώπους είναι η οδύνη
Μιγκέλ ντε Ουναμούνο
- 234 Να πιστεύετε στη ζωή
Γουίλιαμ Ντιμπουά
- 236 Η ευτυχία έρχεται με τη συστηματική μείωση της εργασίας
Μπέρτραντ Ράσελ
- 240 Αγάπη είναι η γέφυρα που οδηγεί από την άγνοια στη γνώση
Μαξ Σέλερ

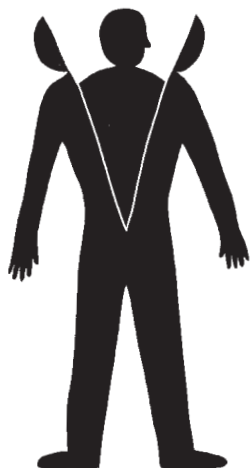
- 241 Μόνο το άτομο μπορεί να φιλοσοφεί
Καρλ Γιάσπερς
- 242 Η ζωή είναι μια σειρά συγκρούσεων με το μέλλον
Χοσέ Ορτέγκα ι Γκασέτ
- 244 Για να φιλοσοφήσουμε πρέπει πρώτα να ομολογήσουμε
Χατζίμ Τανάμπ
- 246 Τα όρια της γλώσσας μου είναι τα όρια του κόσμου μου
Λούντβιχ Βιτγκενστάιν
- 252 Είμαστε αφ' εαυτού οντότητες που πρόκειται να αναλυθούν
Μάρτιν Χάιντεγκερ
- 256 Η μόνη πραγματική ηθική επιλογή του ατόμου είναι η θυσία για το καλό της κοινωνίας
Τετσούρο Γουατσούτζι
- 257 Η λογική είναι το τελευταίο επιστημονικό στοιχείο της φιλοσοφίας
Ρούντολφ Κάρναπ
- 258 Ο μόνος τρόπος να γνωρίσεις κάποιον είναι να τον αγαπήσεις απελπισμένα
Βάλτερ Μπένγιαμιν
- 259 Αυτό που υπάρχει δεν μπορεί να είναι αληθινό
Χέρμπερτ Μαρκούζε
- 260 Η ιστορία δεν μας ανήκει, εμείς ανήκουμε σε αυτήν
Χανς-Γκέοργκ Γκάνταμερ
- 262 Μια επιστημονική πρόταση που αφορά την πραγματικότητα, πρέπει να είναι διαψεύσιμη
Καρλ Πόπερ
- 266 Η διάνοια είναι ηθική κατηγορία
Τέοντορ Αντόρνο

- 268 Η ύπαρξη προηγείται της ουσίας
Ζαν Πολ Σαρτρ
- 272 Η κοινοτοπία του κακού
Χάνα Άρεντ
- 273 Ο λόγος ενυπάρχει στη γλώσσα
Εμανουέλ Λεβινάς
- 274 Για να κατανοήσουμε τον κόσμο πρέπει να απορρίψουμε τον οικείο τρόπο με τον οποίο τον αντιλαμβανόμαστε
Μορίς Μερλό-Ποντί
- 276 Ο άντρας ορίζεται ως ανθρώπινο ον και η γυναίκα ως θηλυκό
Σιμόν ντε Μποβουάρ
- 278 Η γλώσσα είναι κοινωνική τέχνη
Γουίλαρντ Βαν Όρμαν Κουάιν
- 280 Ελεύθερος σημαίνει αδέσμευτος
Ιζάια Μπερλίν
- 282 Να σκέφτεστε όπως ένα βουνό
Άρνε Νες
- 284 Η ζωή είναι καλύτερη όταν δεν έχει νόημα
Αλμπέρ Καμί

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ 1950-ΣΗΜΕΡΑ

- 290 Η γλώσσα είναι όπως το
δέρμα Ρολάν Μπαρτ
- 292 Τι θα κάναμε χωρίς
πολιτισμό; Μέρι Μίτζλι
- 293 Η επιστήμη δεν στοχεύει σε
καινοτόμες γνώσεις ή
θεωρίες Τόμας Κουν
- 294 Οι αρχές της δικαιοσύνης
επιλέγονται πίσω από ένα
πέπλο άγνοιας Τζον Ρόουλς
- 296 Η τέχνη είναι μια μορφή
ζωής Ρίτσαρντ Βόλχαϊμ
- 297 Όλα επιτρέπονται
Πολ Φεγεράμπεντ
- 298 Η γνώση παράγεται για
να πωλείται
Ζαν Φρανσουά Λιοτάρ

- 300 Ένα είναι το πεπρωμένο των
μαύρων, και αυτό είναι
λευκό Φράντζ Φανόν
- 302 Ο άνθρωπος είναι
πρόσφατη επινόηση
Μισέλ Φουκό
- 304 Μπορούμε να επιλέξουμε
έναν κόσμο παρήγορης
ψευδαίσθησης Νόαμ Τσόμσκι
- 306 Η κοινωνία στηρίζεται στην
κριτική θεώρηση των
παραδόσεων της
Γιούργκεν Χάμπερμας
- 308 Δεν υπάρχει τίποτα εκτός
κειμένου Ζακ Ντεριντά
- 314 Το μόνο που υπάρχει βαθιά
μέσα μας είναι αυτό που
έχουμε βάλει εμείς οι ίδιοι
Ρίτσαρντ Ρόρτι
- 320 Κάθε επιθυμία σχετίζεται με
την τρέλα
Λις Ιριγκαρέ
- 321 Κάθε αυτοκρατορία
διακηρύσσει ότι διαφέρει
από όλες τις άλλες
αυτοκρατορίες
Έντουαρντ Σεντ

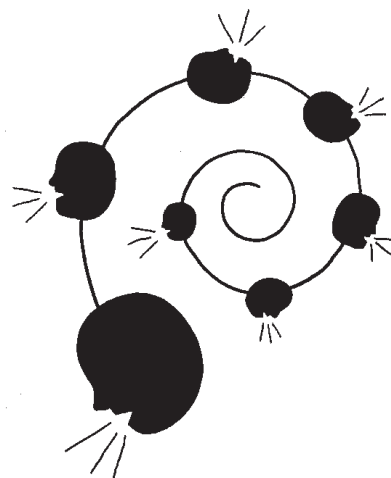
- 322 Η σκέψη χρειάζεται πάντοτε
την αντίθεση Ελέν Σιξού
- 323 Ποιος είναι σήμερα ο Θεός
του φεμινισμού;
Τζούλια Κρίστεβα
- 324 Η φιλοσοφία δεν είναι
απλώς ένα γραπτό
εγχείρημα
Χένρι Οντέρα Ορούκα
- 325 Άνθρωποι και ζώα
αισθανόμαστε εξίσου
την οδύνη Πίτερ Σίνγκερ
- 326 Ακόμα και οι καλύτερες
μαρξιστικές αναλύσεις είναι
αναλύσεις αποτυχιών
Σλάβοι Ζίζεκ

330 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

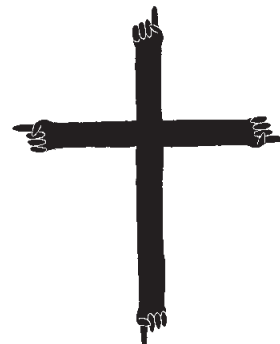
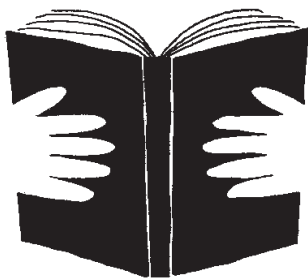
340 ΓΛΩΣΣΑΡΙ

344 ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

351 ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η φιλοσοφία δεν είναι απλώς το βασίλειο της σκέψης λαμπρών αλλά εκκεντρικών στοχαστών, όπως πιστεύεται. Είναι αυτό που κάνουμε όλοι όταν δεν είμαστε απασχολημένοι με τις καθημερινές εργασίες μας και έχουμε την ευκαιρία να αναρωτηθούμε για το νόημα της ζωής και του σύμπαντος. Εμείς οι άνθρωποι είμαστε από τη φύση μας ανήσυχα όντα και δεν μπορούμε να μην αναρωτηθούμε για τον κόσμο γύρω μας και τη θέση μας σε αυτόν. Επιπλέον, διαθέτουμε μεγάλες νοητικές ικανότητες, οι οποίες μας επιτρέπουν να συλλογιστούμε, αλλά και να θέτουμε ερωτήματα. Αν και μπορεί να μην το συνειδητοποιούμε, κάθε φορά που συλλογιστούμε, φιλοσοφούμε.

Η φιλοσοφία δεν έχει να κάνει τόσο με την απάντηση σημαντικών ερωτημάτων, όσο με τη διαδικασία αναζήτησης των απαντήσεων: διαδικασία η οποία περιλαμβάνει τη χρήση συλλογισμών και όχι την άκριτη αποδοχή συμβατικών απόψεων ή πεποιθήσεων καθιερωμένων αυθεντιών. Οι πρώτοι φιλόσοφοι στην αρχαία Ελλάδα και την Κίνα ήταν στοχαστές, οι οποίοι δεν ήταν ικανοποιημένοι από τις καθιερωμένες θρησκευτικές και παραδοσιακές απόψεις και αναζητούσαν απαντήσεις που προέκυπταν μέσω λογικών συλλογισμών. Και όπως εμείς ανταλλάσσουμε απόψεις με τους φίλους και τους συναδέλφους μας, έτσι και εκείνοι συζητούσαν τις ιδέες που είχαν μεταξύ τους, ή ίδρυσαν «σχολές» όπου δεν δίδασκαν απλώς τα συμπεράσματα στα οποία είχαν καταλήξει, αλλά

και τον τρόπο με τον οποίο είχαν φτάσει σε αυτά. Ενθάρρυναν τους μαθητές τους να διαφωνούν και να ασκούν κριτική στις ιδέες ως έναν τρόπο για να τις τελειοποιούν και να επινοούν νέες. Είναι λανθασμένη η δημοφιλής άποψη ότι οι φιλόσοφοι είναι μοναχικοί άνθρωποι που καταλήγουν στα συμπεράσματά τους μέσα από την απομόνωση: αυτό συμβαίνει σπανίως. Οι νέες ιδέες αναδύονται μέσα από τον διάλογο και την εξέταση, την ανάλυση, και την κριτική των ιδεών άλλων ανθρώπων.

Επιχειρηματολογία και διάλογος

Υπό αυτή την έννοια, ο Σωκράτης ήταν ο αρχετυπικός φιλόσοφος. Δεν άφησε γραπτά έργα, ούτε κάποιες μεγάλες ιδέες ως προϊόν των συλλογισμών του. Πράγματι, περιηφανευόταν ότι ήταν ο σοφότε-

ρος των ανθρώπων επειδή είχε επίγνωση ότι δεν γνώριζε τίποτα. Το κληροδότημά του είναι η παράδοση που καθιέρωσε για επιχειρηματολογία και διάλογο, για την αμφισβήτηση των υποθέσεων άλλων ανθρώπων με στόχο τη βαθύτερη κατανόηση και την εκμαιεύση της θεμελιώδους αλήθειας. Τα γραπτά του Πλάτωνα, μαθητή του Σωκράτη, είναι σχεδόν όλα σε μορφή διαλόγων με βασικό χαρακτήρα τον Σωκράτη. Πολλοί μεταγενέστεροι φιλόσοφοι προτίμησαν κι αυτοί να υιοθετήσουν τον διάλογο για να παρουσιάσουν τις ιδέες τους και –αντί να περιοριστούν στην απλή παράθεση των συλλογισμών και των συμπερασμάτων τους– να προβάλλουν επιχειρήματα και αντεπιχειρήματα.

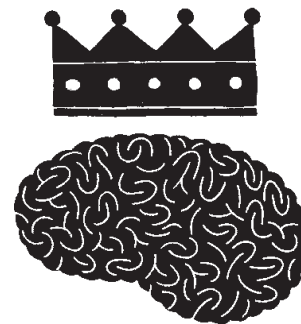
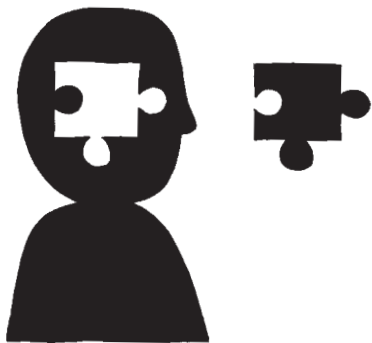
Ο φιλόσοφος που παρουσιάζει τις ιδέες του στον κόσμο διατρέχει τον κίνδυνο να μην κερδίσει ευρεία αποδοχή, αλλά να αντιμετωπιστεί με σχόλια που θα ξεκινούν «Ναι, αλλά...» ή «Και αν...». Στην πραγματικότητα, οι φιλόσοφοι πάντα διαφωνούσαν σχεδόν για κάθε πτυχή της φιλοσοφίας. Για παράδειγμα, ο Πλάτωνας και ο μαθητής του Αριστοτέλης είχαν diametρικά αντίθετες απόψεις πάνω σε θεμελιώδη φιλοσοφικά ερωτήματα, και οι διαφορετικές προσεγγίσεις τους προκάλεσαν διάσταση απόψεων μεταξύ των μεταγενέστερων φιλόσοφων. Αυτό, με τη σειρά του, έδωσε την αφορμή για περισσότερες συζητήσεις και προώθησε περισσότερες νέες ιδέες. Πώς γίνεται όμως αυτά τα φιλοσοφικά ερωτήματα να υφίστανται κριτική και να συζητούνται ακόμα; Γιατί οι στοχα-

«Το θαυμάζουν είναι η αρχή της φιλοσοφίας και το πάθος των φιλοσόφων.»

Πλάτωνας

στές δεν έχουν ακόμα καταλήξει σε οριστικές απαντήσεις; Ποια είναι αυτά τα «θεμελιώδη ερωτήματα» για τα οποία διαφωνούν οι φιλόσοφοι ανά τους αιώνες;

Ύπαρξη και γνώση

Αυτό που ενέπνευσε δέος και θαυμασμό στους πρώτους πραγματικούς φιλόσοφους της αρχαίας Ελλάδας, πριν από 2.500 χρόνια, ήταν ο κόσμος γύρω τους. Παρατήρησαν τη Γη και όλες τις διαφορετικές μορφές ζωής που κατοικούσαν σε αυτήν: τον ήλιο, τη σελήνη, τους πλανήτες και τα άστρα· και τα φυσικά φαινόμενα, όπως τον καιρό, τους σεισμούς, και τις εκλείψεις. Αναζήτησαν εξηγήσεις για όλα αυτά –όχι τους παραδοσιακούς μύθους και τους θρύλους για τους θεούς, αλλά κάτι που θα ικανοποιούσε την περιέργεια και το πνεύμα τους. Το πρώτο ερώτημα που απασχόλησε αυτούς τους φιλόσοφους ήταν «Από τι αποτελείται το σύμπαν;» το οποίο αργότερα επεκτάθηκε στο γενικότερο ερώτημα «Ποια είναι η φύση όλων όσων υπάρχουν;».

Με αυτά τα ζητήματα ασχολείται ο κλάδος της φιλοσοφίας που σήμερα ονομάζουμε μεταφυσική. Παρόλο που το αρχικό ερώτημα, τουλάχιστον στο μεγαλύτερο μέρος του, έχει απαντηθεί από τη σύγχρονη επιστήμη, άλλα συναφή μεταφυσικά ερωτήματα όπως «Γιατί να υπάρχει κάτι και να μην υπάρχει τίποτα;» δεν είναι δυνατόν να απαντηθούν εύκολα.

Εφόσον ο άνθρωπος αποτελεί, και αυτός, μέρος του σύμπαντος, η μεταφυσική εξετάζει επίσης τη φύση της ανθρωπι-

νης ύπαρξης και το τι σημαίνει να είναι κάποιος ενσυνείδητο ον. Το πώς αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο που μας περιβάλλει, και αν τα πράγματα είναι αυθύπαρκτα, αν δηλαδή υφίστανται ανεξάρτητα από το γεγονός ότι τα αντιλαμβανόμαστε. Ποια είναι η σχέση του νου και του σώματος, και αν υπάρχει η οντότητα που ονομάζουμε αιώνια ψυχή. Ο χώρος της μεταφυσικής που πραγματεύεται υπαρξιακά ερωτήματα, η οντολογία, είναι αχανής και αποτελεί τη βάση του μεγαλύτερου μέρους της σύγχρονης δυτικής φιλοσοφίας.

Από τη στιγμή που οι φιλόσοφοι άρχισαν να αμφισβητούν τη γνώση εξ αποκαλύψεως χρησιμοποιώντας τη λογική, προέκυψε ένα ακόμα ερώτημα: «Πώς μπορούμε να φτάσουμε στη γνώση;» Η μελέτη της φύσης της γνώσης, αλλά και των ορίων της, αποτελεί έναν δεύτερο μεγάλο κλάδο της φιλοσοφίας, την επιστημολογία.

Στο επίκεντρό του βρίσκεται το ερώτημα πώς αποκτούμε τη γνώση, δηλαδή, πώς μαθαίνουμε: μήπως ένα μέρος της γνώσης (ή και το σύνολο της γνώσης) είναι έμφυτο ή μήπως μαθαίνουμε τα πάντα μέσα από τις εμπειρίες μας; Μπορούμε να μάθουμε κάτι χρησιμοποιώντας μόνο συλλογισμούς;

Αυτά τα ερωτήματα είναι ζωτικής σημασίας για τη φιλοσοφική σκέψη, επειδή για να συλλογιστόμαστε ορθά πρέπει να μπορούμε να βασιζόμαστε στη γνώση μας. Διαφορετικά, δεν μπορούμε να ξέρουμε με βεβαιότητα ότι γνωρίζουμε, και ότι δεν έχουμε κατά κάποιον τρόπο «ξεγε-

λαστεί» από τις αισθήσεις μας να τα πιστέψουμε.

Λογική και γλώσσα

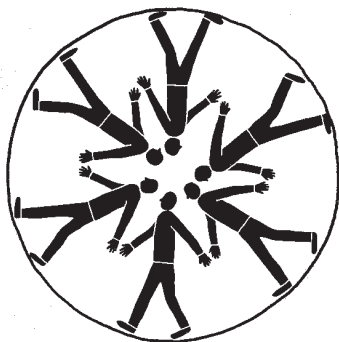
Η λογική σκέψη, ή λογική συλλογιστική, βασίζεται στην απόδειξη της αλήθειας προτάσεων, οι οποίες μπορούν κατόπιν να χρησιμοποιηθούν για να δημιουργηθεί μια αλληλουχία σκέψεων που θα οδηγήσει σε ένα συμπέρασμα. Σήμερα αυτό μπορεί να μας φαίνεται προφανές, αλλά η ιδέα της σύνθεσης λογικών επιχειρημάτων ήταν αυτό που διαχώρισε τη φιλοσοφία από τις θρησκευτικές και τις δεισιδαιμονικές εξηγήσεις που υπήρχαν πριν από τους πρώτους φιλόσοφους. Αυτοί οι στοχαστές έπρεπε να βρουν έναν τρόπο που θα διασφάλιζε την εγκυρότητα των ιδεών τους. Από τη σκέψη τους αναδύθηκε η λογική, μια συλλογιστική τεχνική η οποία σταδιακά, με το πέρασμα του χρόνου, τελειοποιήθηκε. »

«Η δεισιδαιμονία βάζει φωτιά σε ολόκληρο τον κόσμο· η φιλοσοφία τη σβήνει.»

Βολτέρος

Αρχικά, απλώς ένα χρήσιμο εργαλείο για να διαπιστωθεί αν κάποιο επιχείρημα ήταν ορθό, η λογική ανέπτυξε κανόνες και συμβάσεις, και σύντομα έγινε ένα αυτόνομο πεδίο μελέτης, ένας ακόμα κλάδος του διευρυνόμενου αντικειμένου της φιλοσοφίας.

Όπως και ένα μεγάλο μέρος της φιλοσοφίας, η λογική έχει στενούς δεσμούς με την επιστήμη και, πιο συγκεκριμένα, με τα μαθηματικά. Η βασική δομή ενός λογικού επιχειρήματος, από την αρχική υπόθεση και μέσω μιας σειράς βημάτων μέχρι το τελικό συμπέρασμα, είναι ίδια με εκείνη μιας μαθηματικής απόδειξης. Δεν αποτελεί έκπληξη που οι φιλόσοφοι συχνά καταφεύγουν στα μαθηματικά για να βρουν παραδείγματα αυταπόδεικτων, αναφισβήτητων αληθειών, ούτε ότι πολλοί από τους μεγαλύτερους στοχαστές, από τον Πυθαγόρα μέχρι τον Ρενέ Ντεκάρτ και τον Γκόντφριντ Λάιμπνιτς, ήταν επίσης δεινοί μαθηματικοί.

Παρόλο που η λογική μπορεί να φαίνεται ότι είναι ο ακριβέστερος και «επιστημονικότερος» κλάδος της φιλοσοφίας, ένας χώρος όπου κάτι είτε είναι ορθό είτε όχι, μια πιο προσεκτική ματιά μας δείχνει ότι τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά. Η πρόοδος που σημειώθηκε στα μαθηματικά τον 19ο αιώνα έθεσε υπό αμφισβήτηση τους κανόνες της λογικής που είχε θέσει ο Αριστοτέλης· αλλά ακόμα και στην αρχαιότητα, τα περίφημα παράδοξα του Ζήνωνα του Ελεάτη κατέληγαν σε εντελώς παράλογα συμπεράσματα μέσα από, φαινομενικά, άρτια επιχειρήματα.

Ένα μεγάλο μέρος του προβλήματος είναι ότι η φιλοσοφική λογική, σε αντίθεση με τα μαθηματικά, εκφράζεται με λέξεις και όχι με αριθμούς ή σύμβολα, και υπόκειται σε όλες τις εγγενείς γλωσσικές αμφισημίες και αποχρώσεις. Για να συνθέσουμε ένα λογικό επιχείρημα πρέπει να χρησιμοποιήσουμε προσεκτικά και με ακρίβεια τη γλώσσα, εξετάζοντας τις προτάσεις και τα επιχειρήματά μας ώστε να βεβαιωθούμε ότι έχουν τη σημασία που νομίζουμε ότι έχουν· και όταν εξετάζουμε τα επιχειρήματα των άλλων, δεν πρέπει να αναλύουμε μόνο τα λογικά βήματα που κάνουν, αλλά και τη γλώσσα που χρησιμοποιούν, ώστε να εξακριβώσουμε αν τα συμπεράσματά τους είναι έγκυρα. Από αυτή τη διαδικασία προέκυψε ένας άλλος κλάδος της φιλοσοφίας, ο οποίος άνθισε τον 20ο αιώνα, η φιλοσοφία της γλώσσας, που περιλαμβάνει τη μελέτη των όρων και της σημασίας τους.

Ηθική, τέχνη, και πολιτική

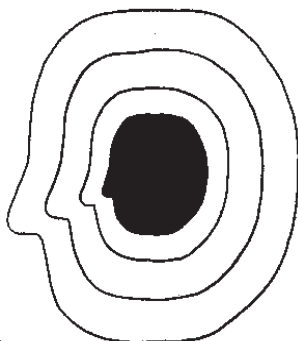
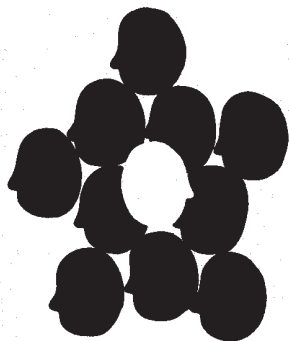
Επειδή η γλώσσα δεν παρέχει εκφραστική ακρίβεια, οι φιλόσοφοι, κατά την αναζήτηση απαντήσεων στα φιλοσοφικά ερωτήματα, επιχείρησαν να αποσαφηνίσουν τις έννοιες. Ο Σωκράτης, με τα ερωτήματα που έθετε στους Αθηναίους πολίτες επιχειρούσε να εμβαθύνει και να αποκαλύψει ποια πίστευαν ότι ήταν η σημασία ορισμένων εννοιών. Ρωτούσε φαινομενικά απλές ερωτήσεις όπως «Τι είναι δικαιοσύνη;» ή «Τι είναι κάλλος;» όχι απλώς για να εκμαιεύσει τη σημασία τους, αλλά για να εξερευνήσει και τις ίδιες τις έννοιες. Σε αυτές

τις συζητήσεις, ο Σωκράτης αμφισβητούσε τις υποθέσεις σχετικά με τον τρόπο που ζούμε και τα πράγματα που θεωρούμε ότι είναι σημαντικά.

Η εξέταση του τι σημαίνει να ζεις μια «καλή» ζωή, της πραγματικής σημασίας εννοιών όπως η δικαιοσύνη και η ευτυχία, και του τρόπου με τον οποίο μπορούμε να τις εξασφαλίσουμε, αλλά και του τρόπου με τον οποίο πρέπει να συμπεριφερόμαστε, αποτελεί τη βάση του κλάδου της φιλοσοφίας που ονομάζεται ηθική (ή ηθική φιλοσοφία)· ο σχετικός κλάδος που προκύπτει από το ερώτημα τι συνιστά την ομορφιά και τι είναι τέχνη ονομάζεται αισθητική. Εξετάζοντας ηθικά ερωτήματα σχετικά με την προσωπική ζωή μας, είναι

«Ω, φιλοσοφία, οδηγήτρια της ζωής! Εσύ που αναζητείς την αρετή και εκβάλλεις τα ελαττώματα, τι θα μπορούσε να είναι, χωρίς εσένα, δε λέω η δική μου ζωή, αλλά η ζωή όλων των ανθρώπων;»

Κικέρωνας

φυσικό να αρχίσουμε να σκεφτόμαστε για το είδος της κοινωνίας στην οποία θα θέλαμε να ζούμε – πώς θα έπρεπε να κυβερνάται, τι δικαιώματα και υποχρεώσεις θα είχαν οι πολίτες της, και ούτω καθεξής. Με αυτές τις ιδέες ασχολείται η πολιτική φιλοσοφία, ο τελευταίος από τους μεγάλους κλάδους της φιλοσοφίας, και οι φιλόσοφοι έχουν επινοήσει διάφορα μοντέλα για τον τρόπο που πιστεύουν ότι θα έπρεπε να είναι οργανωμένη μια κοινωνία, από την *Πολιτεία* του Πλάτωνα μέχρι το *Κομμουνιστικό μανιφέστο* του Καρλ Μαρξ.

Θρησκεία: Ανατολή και Δύση

Οι διάφοροι κλάδοι της φιλοσοφίας δεν συνδέονται απλώς, αλλά και επικαλύπτονται σε σημαντικό βαθμό, με αποτέλεσμα μερικές φορές να δυσκολευόμαστε να πούμε με βεβαιότητα σε ποιον κλάδο ανήκει κάποια συγκεκριμένη έννοια. Επίσης, η φιλοσοφία υπεισέρχεται και σε πολλά τελείως διαφορετικά αντικείμενα, όπως οι επιστήμες, η ιστορία, και οι τέχνες. Έχοντας τις ρίζες της στην αμφισβήτηση των θρησκευτικών δογμάτων και των δεισιδαιμονιών, η φιλοσοφία εξετάζει επίσης την ίδια τη θρησκεία και διατυπώνει ερωτήματα όπως «Υπάρχει Θεός;» και «Έχουμε άφθαρτη ψυχή;». Αυτά τα ερωτήματα έχουν τις ρίζες τους στη μεταφυσική, αλλά επηρεάζουν και την ηθική. Για παράδειγμα, κάποιοι φιλόσοφοι έχουν αναρωτηθεί αν η ηθική μας έχει θεϊκή προέλευση ή αν είναι ανθρώπινο δημιούργημα –και αυτό με τη σειρά του έχει προκαλέσει τη

συζήτηση σχετικά με το αν ο άνθρωπος έχει ελεύθερη βούληση.

Στις ανατολικές φιλοσοφίες, οι οποίες αναπτύχθηκαν στην Κίνα και την Ινδία (ιδίως στον ταισισμό και τον βουδισμό), οι διαχωριστικές γραμμές μεταξύ φιλοσοφίας και θρησκείας είναι λιγότερο σαφείς, τουλάχιστον σύμφωνα με τον δυτικό τρόπο σκέψης. Αυτό είναι μία από τις βασικές διαφορές μεταξύ της δυτικής και της ανατολικής φιλοσοφίας. Παρόλο που οι ανατολικές φιλοσοφίες δεν είναι γενικά αποτέλεσμα θεϊκής αποκάλυψης ή θρησκευτικού δόγματος, συχνά σχετίζονται στενά με αυτά που θεωρούμε θέματα πίστης. Αν και στον εβραϊκό-χριστιανικό κόσμο η φιλοσοφική σκέψη χρησιμοποιείται πολλές φορές για να δικαιώσει την πίστη, η πίστη και η δοξασία αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ανατολικής φιλοσοφίας, χωρίς να υπάρχει κάτι ανάλογο στη Δύση. Επίσης,

η ανατολική και η δυτική φιλοσοφία έχουν διαφορετικές αφετηρίες. Ενώ οι αρχαίοι Έλληνες έθεταν μεταφυσικά ερωτήματα, οι πρώτοι Κινέζοι φιλόσοφοι θεωρούσαν ότι η θρησκεία έδινε επαρκείς απαντήσεις σε αυτά, και ανέπτυξαν περισσότερο την ηθική και πολιτική φιλοσοφία.

Ο λογικός συλλογισμός

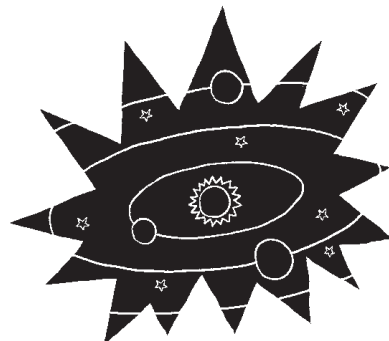
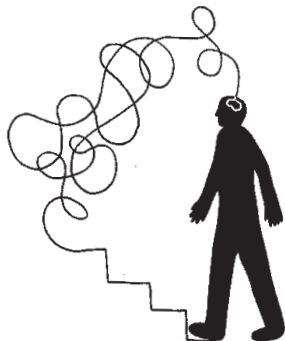
Η φιλοσοφία μάς έχει δώσει μερικές από τις σημαντικότερες ιδέες στην ιστορία της ανθρωπότητας. Σε αυτό το βιβλίο παρουσιάζουμε μια συλλογή ιδεών των πιο γνωστών φιλόσοφων, εμπλουτισμένες με γνωστά αποσπάσματα ή περιεκτικές περιλήψεις των φιλοσοφιών τους. Ίσως η γνωστότερη φράση στη φιλοσοφία είναι αυτή του Ντεκάρτ: «Σκέφτομαι, άρα υπάρχω» (Λατ. “Cogito, ergo sum”). Θεωρείται ως μία από τις σημαντικότερες ιδέες στην ιστορία της φιλοσοφίας, και γενικά πιστεύεται ότι αποτέλεσε μια κρίσιμη καμπή στη σκέψη που μας οδήγησε στη σύγχρονη εποχή. Ωστόσο, από μόνη της δεν σημαίνει και πολλά πράγματα. Στην πραγματικότητα, αποτελεί το συμπέρασμα μιας σειράς συλλογισμών για τη φύση της βεβαιότητας: μόνο όταν εξετάζουμε τους συλλογισμούς που οδηγούν σε αυτήν αρχίζουμε να καταλαβαίνουμε το πραγματικό νόημά της. Μόνο όταν δούμε πώς ανέπτυξε ο Ντεκάρτ την ιδέα –ποιες ήταν οι συνέπειες αυτού του συμπεράσματος– καταλαβαίνουμε τη σπουδαιότητά της. Πολλές από τις ιδέες που παρουσιάζουμε σε αυτό το βιβλίο μπορεί, με μια πρώτη ματιά, να φαντάζουν σαν »

«Δεν υπάρχει καλό και κακό. Υπάρχει μόνο η σκέψη που τα κάνει να φαίνονται καλά ή κακά.»

Σαίξπηρ

γρίφοι. Άλλες μπορεί να φαίνονται αυτοπόδεικτες, άλλες παράδοξες ή ότι είναι ενάντια στην κοινή λογική. Ίσως ακόμα, φαινομενικά, να επιβεβαιώνουν το προκλητικό σχόλιο του Μπέρτραντ Ράσελ ότι «Στη φιλοσοφία, είναι σημαντικό να ξεκινάμε με κάτι τόσο απλό ώστε να φαίνεται ότι δεν αξίζει τον κόπο να ξεκινήσουμε, και να τελειώνουμε με κάτι τόσο παράδοξο ώστε κανείς να μην το πιστεύει». Γιατί, λοιπόν, είναι αυτές οι ιδέες τόσο σημαντικές;

Συστήματα σκέψης

Κάποιες θεωρίες που παρουσιάζουμε σε αυτό το βιβλίο είναι οι πρώτες φιλοσοφικές θεωρίες στην ιστορία της σκέψης. Ίσως σήμερα τα συμπεράσματά τους να φαντάζουν προφανή, αλλά την εποχή που διατυπώθηκαν ήταν εξαιρετικά πρωτοποριακά και, παρά τη φαινομενική τους απλότητα, ίσως μας κάνουν να επανεξετάσουμε κάποια πράγματα που θεωρούμε δεδομένα. Οι θεωρίες που παρουσιάζουμε, οι οποίες μοιάζουν παράδοξες και ενάντια στη διαίσθησή μας, είναι εκείνες που στην πραγματικότητα θέτουν υπό αμφισβήτηση τις υποθέσεις που κάνουμε για τον εαυτό μας και τον κόσμο –και που μας κάνουν να σκεφτούμε νέους τρόπους για να εξετάζουμε τα πράγματα. Σε αυτό το βιβλίο υπάρχουν πολλές ιδέες οι οποίες εγείρουν θέματα που ακόμα και σήμερα μπερδεύουν τους φιλόσοφους. Ορισμένες ιδέες μπορεί να σχετίζονται με άλλες σκέψεις και θεωρίες από ένα διαφορετικό πεδίο σκέψης του ίδιου φιλόσοφου ή να είναι

αποτέλεσμα της ανάλυσης ή κριτικής του έργου κάποιου άλλου φιλόσοφου. Αυτές οι τελευταίες ιδέες συνθέτουν μια αλληλουχία συλλογισμών που μπορεί να εκτείνεται σε βάθος πολλών γενεών, ακόμα και αιώνων, ή να αποτελεί το ιδεολογικό επίκεντρο μια συγκεκριμένης «σχολής» ή φιλοσοφίας.

Πολλοί από τους μεγάλους φιλόσοφους δημιούργησαν ολοκληρωμένα φιλοσοφικά «συστήματα» με αλληλένδετες ιδέες. Για παράδειγμα, οι απόψεις τους σχετικά με τον τρόπο που αποκτούμε τη γνώση οδήγησαν σε μια συγκεκριμένη μεταφυσική άποψη για το σύμπαν και την ψυχή του ανθρώπου. Αυτό, με τη σειρά του, επηρέασε τα πιστεύω των φιλόσοφων για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να ζούμε και την ιδανική κοινωνία. Και, στη συνέχεια, αυτό το σύστημα ιδεών αποτέλεσε την αφετηρία για τους επόμενους φιλόσοφους.

Πρέπει επίσης να θυμόμαστε ότι αυτές οι ιδέες ποτέ δεν ξεπερνιούνται. Ακόμα και σήμερα, έχουν πολλά να μας πουν, παρόλο που τα συμπεράσματά τους μπορεί να έχουν διαψευστεί από μεταγενέστερους φιλόσοφους και επιστήμονες. Μάλιστα, ορισμένες ιδέες που είχαν απορριφθεί και παραμένει στο περιθώριο για αιώνες, αργότερα αποδείχτηκαν εξαιρετικά ανθεκτικές στον χρόνο –για παράδειγμα, οι θεωρίες των αρχαίων Ελλήνων για τα άτομα της ύλης. Ωστόσο, το σημαντικότερο είναι πως αυτοί οι διανοούμενοι καθιέρωσαν τις φιλοσοφικές διαδικασίες, αλλά και τους τρόπους σκέψης και οργάνωσης των συλλογισμών μας. Πρέπει να θυμόμαστε

ότι αυτές οι ιδέες αποτελούν μόνο ένα μικρό κομμάτι της σκέψης ενός φιλόσοφου –συνήθως το συμπέρασμα μιας σειράς συλλογισμών.

Επιστήμη και κοινωνία

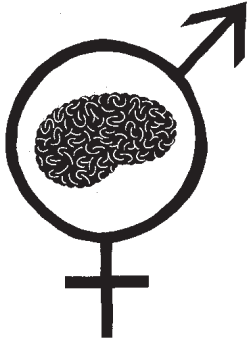
Η επίδραση αυτών των ιδεών επεκτάθηκε πέρα από τη φιλοσοφία. Κάποιες αποτέλεσαν την αφετηρία μεγάλων επιστημονικών, πολιτικών, ή καλλιτεχνικών κινημάτων. Συχνά, η σχέση μεταξύ επιστήμης και φιλοσοφίας είναι αμφίδρομη, με τις ιδέες του ενός κλάδου να επηρεάζουν τον άλλο. Πράγματι, υπάρχει ένας ολόκληρος κλάδος της φιλοσοφίας ο οποίος μελετά το σκεπτικό στο οποίο βασίζονται οι επιστημονικές μέθοδοι και πρακτικές. Η ανάπτυξη της λογικής σκέψης επηρέασε τον τρόπο εξέλιξης των μαθηματικών και αποτέλεσε το θεμέλιο της επιστημονικής μεθόδου, η οποία βασίζεται στη συστηματική παρατήρηση για να εξηγήσει τον κόσμο. Η εξέλιξη

«Ο σκεπτικισμός είναι το πρώτο βήμα για την αλήθεια.»

Ντενί Ντιντερό

των ιδεών σχετικά με τη φύση του «εγώ» και της συνείδησης είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία της επιστήμης της ψυχολογίας.

Το ίδιο ισχύει και για τη σχέση της φιλοσοφίας με την κοινωνία. Σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας, πολιτικοί αρχηγοί έχουν υιοθετήσει κάθε είδους ηθικά συστήματα, διαμορφώνοντας κοινωνίες ή προκαλώντας ακόμα και επαναστάσεις. Πολλές από τις αποφάσεις που λαμβάνονται καθημερινά σε όλα τα επαγγέλματα έχουν ηθικές διαστάσεις, οι οποίες σχετίζονται με τις ιδέες των μεγάλων στοχαστών της φιλοσοφίας.

Πίσω από τις ιδέες

Οι ιδέες που παρουσιάζονται σε αυτό το βιβλίο διαμορφώθηκαν στις κοινωνίες και τους πολιτισμούς που έζησαν οι άνθρωποι που τις διατύπωσαν. Καθώς θα τις εξετάζουμε, θα σχηματίσουμε μια εικόνα για τα εθνικά χαρακτηριστικά κάθε τόπου, και θα αποκομίσουμε την αίσθηση της εποχής κατά την οποία αναπτύχθηκαν.

Οι φιλόσοφοι που παρουσιάζουμε εδώ αναδεικνύονται ως ξεχωριστές προσωπικότητες –μερικοί στοχαστές είναι οπτιμιστές, άλλοι είναι πεισιμιστές· κάποιοι είναι σχολαστικοί και λεπτολόγοι, ενώ άλλοι πραγματοποιούν νοητικά άλματα· ορισμένοι εκφράζονται με σαφή και ακριβή γλώσσα, ενώ άλλοι ποιητικά· άλλοι πάλι με μια πυκνή σε νοήματα και αφηρημένη γλώσσα, η κατανόηση της οποίας απαιτεί χρόνο. Αν μελετήσετε τις ιδέες τους από τα πρωτότυπα κείμενα, δεν θα συμφωνήσετε ή θα διαφωνήσετε απλώς με αυτές και θα

ακολουθήσετε τους συλλογισμούς που οδήγησαν στα συμπεράσματά τους· θα αποκομίσετε και μια αίσθηση για τον άνθρωπο που τις διατύπωσε. Για παράδειγμα, ίσως να ενθουσιαστείτε από τον πνευματώδη και γοητευτικό Χίουμ και να εκτιμήσετε την εξαιρετικά σαφή πρόζα του, αλλά να μην αισθανθείτε τόσο άνετα με αυτά που έχει να πει· ή να βρείτε τον Σοπενχάουερ πειστικό και ευχάριστο, αποκομίζοντας ωστόσο την απόμακρη εντύπωση ότι δεν ήταν ιδιαίτερα αγαπητός ως άνθρωπος.

Πάνω απ' όλα, όμως, όλοι αυτοί οι στοχαστές ήταν (και είναι) ενδιαφέροντες και συναρπαστικοί. Οι λαμπρότεροι από αυτούς ήταν και εξαιρετικοί συγγραφείς, και η ανάγνωση των γραπτών τους μπορεί να είναι το ίδιο απολαυστική με εκείνη ενός λογοτεχνικού έργου· μπορούμε να εκτιμήσουμε όχι μόνο το λογοτεχνικό ύφος αλλά και το φιλοσοφικό ύφος τους, δηλαδή, τον τρόπο που παρουσιάζουν τα επιχειρήματά τους. Εκτός από πνευματικά προκλητικό, το έργο τους μπορεί να εξυψώνει όπως ένα καλλιτεχνικό αριστούργημα, να είναι το ίδιο κομψό όσο μια μαθηματική απόδειξη και το ίδιο πνευματώδες όσο μια ρητορεία.

Η φιλοσοφία δεν έχει να κάνει μόνο με ιδέες –είναι ένας τρόπος σκέψης. Πολλές φορές, δεν υπάρχουν σωστές ή λανθασμένες απαντήσεις, και διαφορετικοί φιλόσοφοι συχνά καταλήγουν σε εντελώς διαφορετικά συμπεράσματα για ορισμένα ερωτήματα που η επιστήμη δεν μπορεί –και η θρησκεία δεν θέλει– να απαντήσει.

Απολαύστε τη φιλοσοφία

Αν η απορία για το άγνωστο και η περιέργεια είναι ανθρώπινα χαρακτηριστικά, το ίδιο ανθρώπινα είναι και η συγκίνηση της εξερεύνησης και η χαρά της ανακάλυψης. Η φιλοσοφία μπορεί να είναι το ίδιο συναρπαστική όσο μια φυσική δραστηριότητα και το ίδιο απολαυστική όσο ένα έργο τέχνης. Πάνω απ' όλα όμως, έχουμε την ικανοποίηση ότι καταλήγουμε σε πεπειθήσεις και ιδέες που δεν μας επέβαλαν ή κληροδότησαν η κοινωνία, οι δάσκαλοι, η θρησκεία, ή οι φιλόσοφοι, αλλά σε πεπειθήσεις και ιδέες οι οποίες είναι προϊόντα δικών μας συλλογισμών. ■

«Η αρχή της σκέψης βρίσκεται στη διαφωνία –όχι μόνο με τους άλλους, αλλά και με τον εαυτό μας.»

Έρικ Χόφερ

Ο ΑΡΧΑΙΟ ΚΟΣΜΟΣ 700 ΠΧ-250 ΜΧ

OS

→

Ο **Θαλής ο Μιλήσιος**, ο πρώτος γνωστός Έλληνας φιλόσοφος, αναζητά **λογικές απαντήσεις** σε ερωτήματα σχετικά με τον κόσμο που ζούμε.

624–546 πχ

Το έτος γέννησης του **Κονγκ Φούτζι (Κομφούκιου)**, η φιλοσοφία του οποίου επικεντρώνεται στον **σεβασμό και την παράδοση**.

551 πχ

Πεθαίνει ο **Σιντάρτα Γκαουτάμα, ο Βούδας**, ιδρυτής της θρησκείας και φιλοσοφίας του **βουδισμού**.

480 πχ

Ο **Εμπεδοκλής** προτείνει τη θεωρία του για τα **τέσσερα κλασικά στοιχεία της φύσης**. Είναι ο τελευταίος Έλληνας φιλόσοφος που καταγράφει τις ιδέες του σε **έμμετρο λόγο**.

~460 πχ

569 πχ

Γεννιέται ο **Πυθαγόρας**, ο Έλληνας στοχαστής που συνδύασε τη φιλοσοφία και τα μαθηματικά.

508 πχ

Η ισχυρή πόλη-κράτος της Αθήνας υιοθετεί **δημοκρατικό πολίτευμα**.

469 πχ

Γεννιέται ο **Σωκράτης**, η **εξεταστική μέθοδος του** οποίου αποτέλεσε τη βάση μεγάλου μέρους της μετέπειτα δυτικής φιλοσοφίας.

404 πχ

Η ήττα της Αθήνας στον **Πελοποννησιακό Πόλεμο** οδηγεί στην πολιτική αποδυνάμωσή της.

Από την αυγή της ιστορίας, οι άνθρωποι διατυπώνουν ερωτήματα για τον κόσμο και τη θέση τους μέσα σε αυτόν. Στις πρώτες κοινωνίες, απαντήσεις στα θεμελιώδη ερωτήματα έδιναν οι θρησκείες: οι πράξεις των θεών εξηγούσαν τη λειτουργία του σύμπαντος και παρείχαν το πρότυπο για τους πολιτισμούς των ανθρώπων.

Ορισμένοι, όμως, έβρισκαν τις παραδοσιακές θρησκευτικές εξηγήσεις ανεπαρκείς και άρχισαν να αναζητούν απαντήσεις βασισζόμενοι στη λογική και όχι την παράδοση ή τη θρησκεία. Αυτή η μεταστροφή σήμανε τη γέννηση της φιλοσοφίας, και ο πρώτος μεγάλος διανοητής που γνωρίζουμε είναι ο Θαλής από τη Μίλητο, μια ελληνική αποικία της Μικράς Ασίας. Ο Θαλής χρησιμοποιούσε τη λογική για να διερευνά τη φύση του σύμπαντος, και ενθάρρυνε και άλλους να κάνουν το ίδιο. Δεν κληροδότησε στους μαθητές του μόνο απαντήσεις, αλλά ολό-

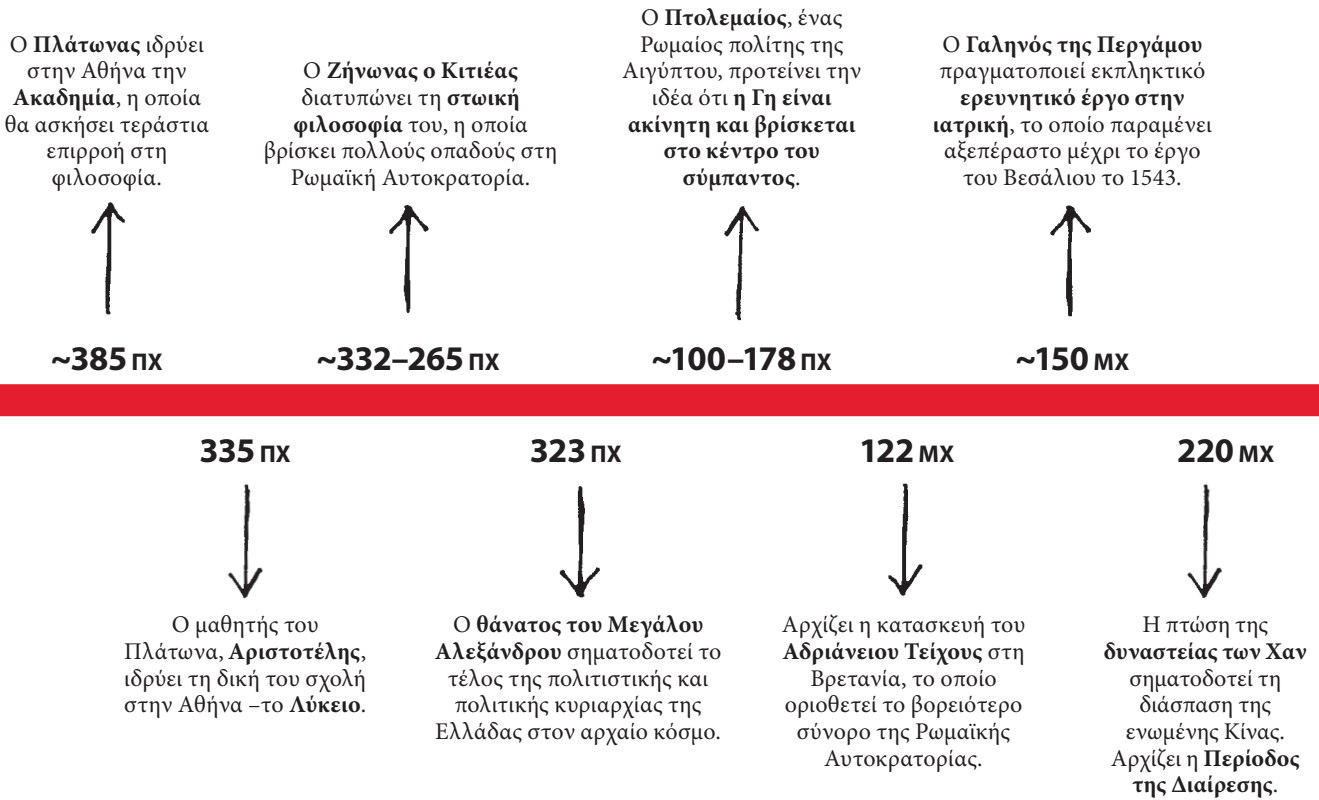
κληρη τη διαδικασία της λογικής σκέψης, επισημαίνοντας επίσης ποιες εξηγήσεις μπορούν να θεωρούνται ικανοποιητικές. Γι' αυτόν τον λόγο, ο Θαλής θεωρείται γενικά ως ο πρώτος φιλόσοφος.

Τα βασικά ενδιαφέροντα των πρώτων φιλόσοφων επικεντρώνονταν στο βασικό ερώτημα του Θαλή: «Από τι αποτελείται ο κόσμος;» Οι απαντήσεις τους έβαλαν τα θεμέλια της επιστημονικής σκέψης και σφυρηλάτησαν τη σχέση μεταξύ επιστήμης και φιλοσοφίας, η οποία διατηρείται μέχρι σήμερα. Το έργο του Πυθαγόρα αποτέλεσε σημείο καμπής, καθώς επιζητούσε να εξηγήσει τον κόσμο όχι μέσω κάποιας πρωταρχικής ύλης, αλλά μέσω των μαθηματικών. Αυτός και οι μαθητές του περιέγραψαν τη δομή του σύμπαντος χρησιμοποιώντας αριθμούς, λόγους, και τη γεωμετρία. Αν και ορισμένες από αυτές τις μαθηματικές σχέσεις απέκτησαν μυστικιστική σημασία για τον Πυθαγόρα και τους μαθητές του, η εξήγηση του

κόσμου μέσα από τους αριθμούς επηρέασε βαθιά την πρώιμη επιστημονική σκέψη.

Κλασική ελληνική φιλοσοφία

Με την αύξηση της επιρροής των ελληνικών πόλεων-κρατών, η φιλοσοφία διαδόθηκε από την Ιωνία στον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο, και πιο συγκεκριμένα στην Αθήνα, η οποία άρχισε γρήγορα να γίνεται το πολιτιστικό κέντρο της Ελλάδας. Εδώ για πρώτη φορά οι φιλόσοφοι διεύρυναν τη σφαίρα της φιλοσοφίας θέτοντας νέα ερωτήματα, όπως «Πώς αποκτούμε τη γνώση» και «Πώς πρέπει να ζούμε;» Αυτή τη σύντομη, αλλά εξαιρετικά καθοριστική, περίοδο της κλασικής ελληνικής φιλοσοφίας προηγγειλε ένας Αθηναίος, ο Σωκράτης. Αν και δεν άφησε γραπτά έργα, οι ιδέες του ήταν τόσο σημαντικές ώστε καθόρισε το μέλλον της φιλοσοφίας και όλοι οι προγενέστεροι φιλόσοφοι ονομάστηκαν «προσωκρατι-

κοί». Ο μαθητής του ο Πλάτωνας ίδρυσε μια φιλοσοφική σχολή στην Αθήνα, την Ακαδημία, όπου ανέπτυξε τις ιδέες του δασκάλου του και τις μετέδωσε στους μαθητές του, όπως ο Αριστοτέλης, που μαθήτευσε και δίδαξε εκεί επί 20 χρόνια. Οι διαφορετικές ιδέες και μέθοδοι αυτών των μεγάλων στοχαστών –του Σωκράτη, του Πλάτωνα, και του Αριστοτέλη– αποτελούν τη βάση της δυτικής φιλοσοφίας όπως την ξέρουμε σήμερα, και οι διαφωνίες τους πάντα διχάζουν τους φιλόσοφους.

Η Κλασική Εποχή της αρχαίας Ελλάδας έφτασε στο τέλος της με τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου το 323 π.Χ. Αυτός ο μεγάλος ηγέτης είχε ενώσει την Ελλάδα, και οι ελληνικές πόλεις-κράτη που υπό την ηγεσία του ήταν σύμμαχοι, μετά τον θάνατό του έγιναν πάλι εχθροί. Ωστόσο, μετά τον θάνατο του Αριστοτέλη, το 322 π.Χ., και η φιλοσοφία χωρίστηκε σε διαφορετικές σχολές σκέψης, εκείνες

των κυνικών, των σκεπτικών, των επικούρειων, και των στωικών.

Κατά τη διάρκεια των επόμενων δύο αιώνων, καθώς η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία επεκτεινόταν, ο ελληνικός πολιτισμός παράκμαζε. Παρόλο που οι Ρωμαίοι δεν ενδιαφέρονταν για καμία άλλη ελληνική φιλοσοφία εκτός του στωικισμού, οι ελληνικές ιδέες άντεξαν στον χρόνο, κυρίως επειδή διασώθηκαν σε χειρόγραφα και μεταφράσεις του αραβικού κόσμου. Επανεμφανίστηκαν αργότερα, κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, με την άνοδο του χριστιανισμού και του ισλαμισμού.

Ανατολικές φιλοσοφίες

Αλλά και σε ολόκληρη την Ασία, οι στοχαστές αμφισβητούσαν τη συμβατική γνώση. Η πολιτική αστάθεια στην Κίνα από το 771 ως το 481 π.Χ. ανέδειξε μια σειρά από φιλοσοφίες, οι οποίες δεν ασχολούνταν τόσο με τη φύση του σύμπαντος όσο με την αναζήτηση του

ιδανικού τρόπου οργάνωσης της δίκαιης κοινωνίας και την ενστάλαξη ηθικών αρχών στους πολίτες της: παράλληλα, διερευνούσαν τη σημασία της «καλής» ζωής. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, άνθισαν οι Εκατό Σχολές Σκέψης, οι πιο σημαντικές από τις οποίες ήταν ο κομφουκισμός και ο ταοϊσμός: οι δύο αυτές σχολές συνέχισαν να κυριαρχούν στην κινεζική φιλοσοφία μέχρι τα τέλη του 20ού αιώνα.

Στα νότια της Κίνας εμφανίστηκε ένας εξίσου σημαντικός φιλόσοφος: ο Σιντάρτα Γκαουτάμα, ο οποίος αργότερα έγινε γνωστός ως Βούδας. Με τη διδασκαλία του στη βόρεια Ινδία γύρω στο 500 π.Χ., η φιλοσοφία του επεκτάθηκε σε όλη την ηπειρωτική χώρα και στο μεγαλύτερο μέρος της Ασίας, όπου ακολουθείται μέχρι τις μέρες μας. ■

ΤΑ ΠΑΝΤΑ ΓΕΝΝΙΟΥΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΝΕΡΟ

ΘΑΛΗΣ Ο ΜΙΛΗΣΙΟΣ (~624–546 π.Χ.)

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΛΑΔΟΣ
Μεταφυσική

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ
Μονισμός

ΠΡΙΝ

2500–900 π.Χ. Ο μινωικός πολιτισμός στην Κρήτη και ο ύστερος μυκηναϊκός πολιτισμός στην Ελλάδα εξηγούν τα φυσικά φαινόμενα μέσω της θρησκείας.

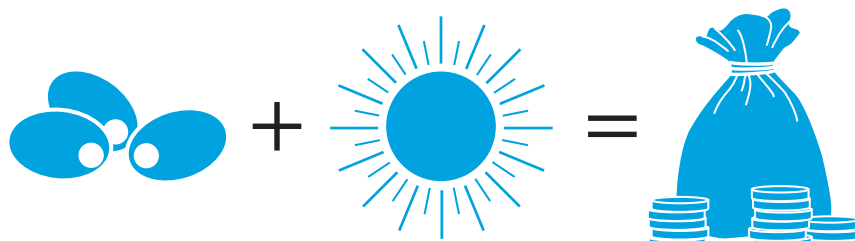
~1100 π.Χ. Ο βαβυλωνιακός μύθος της δημιουργίας, *Ενούμα Ελίς*, περιγράφει τον αρχέγονο κόσμο ως μια υδάτινη μάζα.

~700 π.Χ. Η *Θεογονία* του Έλληνα ποιητή Ησίοδου περιγράφει τη δημιουργία του σύμπαντος από τους θεούς.

ΜΕΤΑ

Αρχές 5ου αιώνα π.Χ. Ο Εμπεδοκλής ορίζει τα τέσσερα βασικά στοιχεία του σύμπαντος: γη, νερό, αέρας, και φωτιά.

~400 π.Χ. Ο Δεύκιππος και ο Δημόκριτος συμπεραίνουν ότι ο κόσμος αποτελείται μόνο από άτομα και κενό.

Έπειτα από παρατηρήσεις, ο Θαλής συμπεραίνει ότι καλή σοδειά εξασφαλίζουν, όχι οι εκκλήσεις στους θεούς, αλλά συγκεκριμένες κλιματικές συνθήκες. Λέγεται πως κάποτε, αφού προέβλεψε ότι οι ελιές θα έχουν καλή σοδειά, αγόρασε όλα τα τοπικά ελαιοτριβεία και την επόμενη χρονιά τα μίσθωσε για να ικανοποιήσει την αυξημένη ζήτηση, αποκομίζοντας κέρδος.

Κατά τη διάρκεια της Αρχαϊκής Εποχής (μέσα 8ου–6ου αιώνα π.Χ.), οι λαοί της ελληνικής χερσονήσου σταδιακά συγκεντρώθηκαν σε πόλεις-κράτη. Ανέπτυξαν το αλφαβητικό σύστημα γραφής, και έβαλαν τις βάσεις αυτού που σήμερα ονομάζουμε δυτική φιλοσοφία. Οι προγενέστεροι πολιτισμοί εξηγούσαν τα φυσικά φαινόμενα μέσω της θρησκείας· αυτή την περίοδο εμφανίζεται ένα νέο είδος στοχαστών, οι οποίοι αναζητούν φυσικές, λογικές εξηγήσεις.

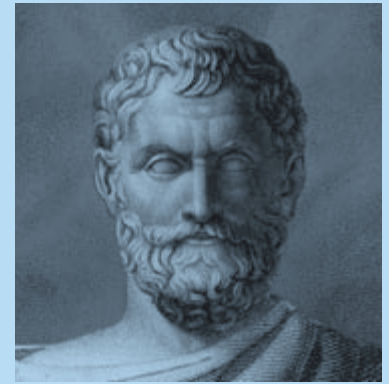
Ο πρώτος από αυτούς τους επιστημονικούς στοχαστές που γνωρίζουμε ήταν ο Θαλής ο Μιλήσιος. Τα γραπτά του δεν σώζονται, αλλά γνωρίζουμε ότι είχε καλές γνώσεις γεωμετρίας και ότι είχε προβλέψει την ολική έκλειψη ηλίου του 585 π.Χ. Το πρακτικό μυαλό του τον οδήγησε στην πεποίθηση ότι αυτά που συμβαίνουν

στον κόσμο μας δεν οφείλονται σε υπερφυσικές παρεμβάσεις, αλλά σε φυσικά αίτια τα οποία μπορούν να αποκαλυφθούν μέσω της λογικής και της παρατήρησης.

Πρωτογενής ουσία

Ο Θαλής έπρεπε να ορίσει μια βασική αρχή ως αφετηρία, έτσι έθεσε το ερώτημα: «Ποια είναι η πρωτογενής ουσία από την οποία αποτελείται το σύμπαν;» Η ιδέα ότι τα πάντα στο σύμπαν μπορούν τελικά να αναχθούν σε μία μόνο ουσία αποτελεί τη βασική αρχή της θεωρίας του μονισμού· ο Θαλής και οι μαθητές του ήταν οι πρώτοι που την εισήγαγαν στη δυτική φιλοσοφία. Ο Θαλής επιχειρηματολογεί ότι η πρωτογενής ουσία του σύμπαντος πρέπει να μπορεί να σχηματίζει τα πάντα, να είναι απαραίτητη για τη ζωή,

Δείτε επίσης: Αναξίμανδρος 330 ■ Αναξίμενης ο Μιλήσιος 330 ■ Πυθαγόρας 26–29 ■ Εμπεδοκλής 330 ■ Δημόκριτος και Λεύκιππος 45 ■ Αριστοτέλης 56–63

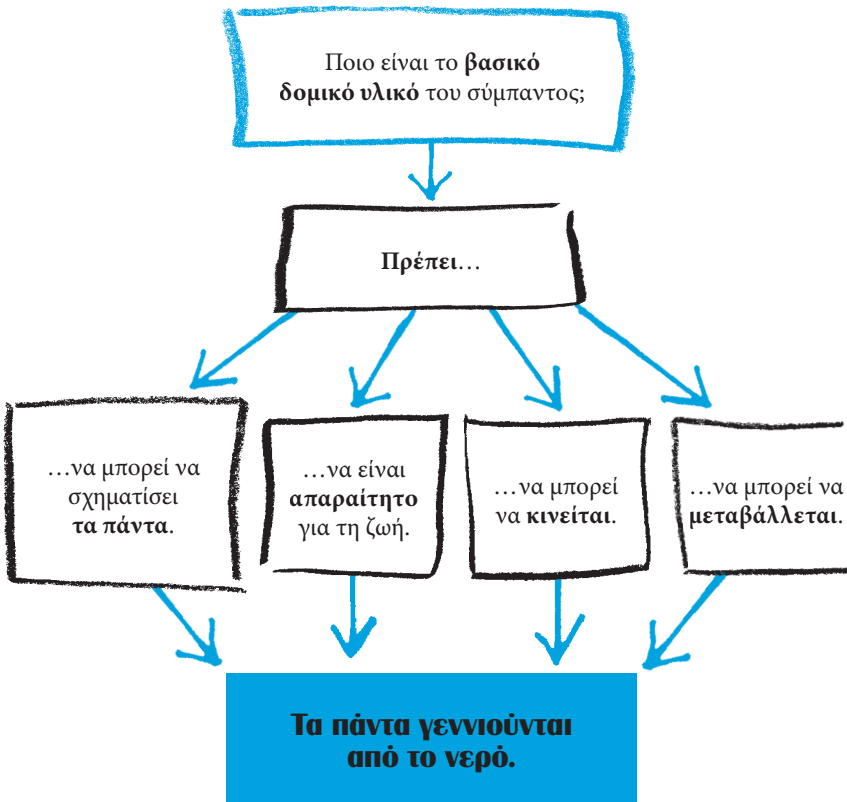

Θαλής ο Μιλήσιος

Αν και γνωρίζουμε ότι ο Θαλής γεννήθηκε και έζησε στη Μίλητο, στα παράλια της Μικράς Ασίας, ελάχιστα πράγματα είναι γνωστά για τη ζωή του. Κανένα από τα γραπτά έργα του –αν έγραψε κάποιο– δεν σώζεται. Πάντως, φαίνεται ότι θεωρείται επάξια ως ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες στοχαστές, καθώς αναλυτικές αναφορές γι' αυτόν περιλαμβάνουν στα έργα τους τόσο ο Αριστοτέλης όσο και ο Διογένης ο Λαέρτιος, ο βιογράφος των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων του 3ου αιώνα.

Ορισμένες ανεπιβεβαίωτες αναφορές υποδηλώνουν ότι, πέρα από τις φιλοσοφικές του ενασχολήσεις, ο Θαλής συμμετείχε ενεργά στην πολιτική και ήταν εξαιρετικά πετυχημένος επιχειρηματίας. Πιστεύεται ότι είχε ταξιδέψει αρκετά στην ανατολική Μεσόγειο και ότι, κατά την επίσκεψή του στην Αίγυπτο, έμαθε πρακτική γεωμετρία, η οποία αποτέλεσε τη βάση της παραγωγικής συλλογιστικής του.

Όμως, πάνω απ' όλα, ο Θαλής ήταν δάσκαλος, ο πρώτος της φιλοσοφικής Σχολής της Μιλήτου. Ο μαθητής του, Αναξίμανδρος, επέκτεινε τις επιστημονικές θεωρίες του και, με τη σειρά του, έγινε μέντορας του Αναξίμενη, ο οποίος πιστεύεται ότι ήταν ο δάσκαλος του νεαρού μαθηματικού Πυθαγόρα.

και να μπορεί να κινείται και, άρα, να μεταβάλλεται. Παρατηρεί ότι το νερό είναι προφανώς απαραίτητο για τη διατήρηση κάθε μορφής ζωής, καθώς και ότι κινείται και μεταβάλλεται, παίρνοντας διαφορετικές μορφές –υγρή, στερεή (πάγος), και αεριώδη (υδρατμοί). Έτσι, ο Θαλής συμπεραίνει ότι όλη η ύλη, ανεξάρτητα από τις φαινόμενες ιδιότητές της, σε κάποιο στάδιο του μετασχηματισμού της πρέπει να έχει τη μορφή του νερού.

Επίσης, ο Θαλής παρατηρεί ότι η ξηρά πάντοτε φαίνεται να τελειώνει εκεί που αρχίζει η θάλασσα. Από αυτό συμπεραίνει ότι ολόκληρη η Γη πρέπει να επιπλέει επάνω σε ένα στρώμα νερού, από το οποίο έχει αναδυθεί. Όταν συμβαίνει κάτι που προκαλεί κυματισμούς ή αναταράξεις στο νερό, λέει ο Θαλής, τότε γίνεται σεισμός.

Ωστόσο, όσο ενδιαφέρουσες και αν είναι οι θεωρίες του Θαλή, δεν αποτελούν τον βασικό λόγο για τον οποίο θεωρείται ως ιδιαίτερα σημαντική προσωπικότητα στην ιστορία της φιλοσοφίας. Η σπουδαιότητά του οφείλεται στο γεγονός ότι ήταν ο πρώτος γνωστός στοχαστής που, αντί να αποδίδει αντικείμενα και γεγονότα στα καπρίτσια κάποιων ιδιότροπων θεών, αναζήτησε φυσικές, λογικές απαντήσεις σε θεμελιώδη ερωτήματα. Με αυτή την προσέγγιση, ο Θαλής και οι μεταγενέστεροι φιλόσοφοι της Σχολής της Μιλήτου έβαλαν τα θεμέλια της μελλοντικής επιστημονικής και φιλοσοφικής σκέψης σε ολόκληρο τον δυτικό κόσμο. ■

ΤΟ ΑΙΩΝΙΟ ΤΑΟ ΔΕΝ ΕΚΦΡΑΖΕΤΑΙ ΜΕ ΛΟΓΙΑ

ΛΑΟ ΤΣΕ (~60Σ ΑΙΩΝΑΣ π.Χ.)

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Κινεζική φιλοσοφία

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ταοϊσμός

ΠΡΙΝ

1600–1046 π.Χ. Κατά τη διάρκεια της δυναστείας των Σανγκ, κυριαρχεί η προγονολατρεία και οι άνθρωποι πιστεύουν ότι η μοίρα καθορίζεται από τους θεούς.

1045–256 π.Χ. Η Ουράνια Εντολή (θεόσταλη εξουσία) της δυναστείας των Τσόου δικαιώνει τις πολιτικές αποφάσεις.

ΜΕΤΑ

5ος αιώνας π.Χ. Ο Κομφούκιος (Κονγκ Φούτζι) διατυπώνει τους κανόνες της προσωπικής ανάπτυξης και της ηθικής διακυβέρνησης.

4ος αιώνας π.Χ. Ο φιλόσοφος Ζουανγκζί μεταθέτει το επίκεντρο της φιλοσοφίας του Τάο από τα έργα του κράτους στις πράξεις των ανθρώπων.

3ος αιώνας μ.Χ. Οι λόγιοι Γουάνγκ Μπι και Γκουό Ξιάνγκ ιδρύουν σχολή νεοταοϊσμού.

Τον 6ο αιώνα π.Χ., μετά τη διάλυση της δυναστείας των Τσόου, η Κίνα μπήκε σε μια περίοδο εμφύλιου πολέμου. Αυτή η αλλαγή ανέδειξε μια νέα κοινωνική τάξη κυβερνητών και δικαστών, οι οποίοι αναζητούσαν στρατηγικές αποδοτικότερης διακυβέρνησης. Το σύνολο των ιδεών αυτών των αξιωματούχων έγινε γνωστό ως Εκατό Σχολές Σκέψης.

Οι Εκατό Σχολές Σκέψης συνέπεσαν με την εμφάνιση της φιλοσοφίας στην Ελλάδα, με την οποία είχαν κάποιους κοινούς προβληματισμούς, όπως την αναζήτηση σταθερότητας σε έναν διαρκώς μεταβαλλόμενο κόσμο και εναλλακτικών επιλογών σε αυτά που ως τότε επέβαλλε η θρησκεία. Ωστόσο, η κινεζική φιλοσοφία αναπτύχθηκε από την εφαρμοσμένη πολιτική και, κατά συνέπεια, την απασχολούσε

περισσότερο η ηθική –και οι κανόνες της– και λιγότερο η φύση του σύμπαντος.

Μία από τις σημαντικότερες ιδέες που εμφανίστηκαν αυτή την περίοδο προήλθε από το έργο *Daode jing* (Τάο τε τσινγκ – Ο Δρόμος και η δύναμή του), το οποίο αποδίδεται στον Λάο Τσε. Ήταν μία από τις πρώτες απόπειρες να διατυπωθεί μια θεωρία δίκαιης διακυβέρνησης βάσει του τε (της αρετής), που μπορεί να βρεθεί ακολουθώντας το Τάο (τον Δρόμο). Το

Η αρμονική ζωή με τη φύση είναι ένας τρόπος που προτείνει το *Daode jing* για ισορροπημένη ζωή. Για τον ψαρά, αυτό μπορεί να σημαίνει σεβασμό του οικοσυστήματος και αποφυγή υπεραλιεύσης.

έργο αυτό αποτελεί τη βάση της φιλοσοφίας του ταοϊσμού.

Οι κύκλοι της αλλαγής

Για να κατανοήσουμε την έννοια του Τάο, πρέπει να δούμε πώς έβλεπαν οι αρχαίοι Κινέζοι τον διαρκώς μεταβαλλόμενο κόσμο. Πίστευαν ότι ο κόσμος αλλάζει διαγράφοντας αέναους κύκλους, περνώντας από τη μία κατάσταση στην άλλη, από τη νύχτα στην ημέρα, από το καλοκαίρι στον χειμώνα, και ούτω καθεξής. Θεωρούσαν ότι οι διαφορετικές καταστάσεις δεν είναι αντίθετες, αλλά σχετικές, και ότι η επόμενη είναι συνέπεια της προηγούμενης. Επίσης, αυτές οι καταστάσεις έχουν συμπληρωματικές ιδιότητες, οι οποίες συνιστούν μια ενιαία οντότητα. Εκλάμβαναν τη διαδικασία της αλλαγής ως μια έκφραση του Τάο, που οδηγεί στις 10.000 εκδηλώσεις που συνιστούν τον κόσμο. Ο Λάο Τσε, στο *Daode jing*, λέει ότι ο άνθρωπος είναι απλώς μία από αυτές τις 10.000 εκδηλώσεις, και ότι δεν κατέχει κάποια ιδιαίτερη θέση στον κόσμο. Ωστόσο, οι επιθυμίες και η ελεύθερη βούληση μας κάνουν να εγκαταλείπουμε το Τάο και να διαταράσσουμε την αρμονία του κόσμου. Για να ζούμε ενάντια πρέπει να ζούμε σύμφωνα με τις επιταγές του Τάο. Αλλά το *Daode jing* μας

Το να γνωρίζεις
τους άλλους δείχνει ευφυΐα·
το να γνωρίζεις τον εαυτό σου
δείχνει αληθινή σοφία.

Λάο Τσε

διαβεβαιώνει ότι το να ακολουθεί κανείς το Τάο δεν είναι εύκολη υπόθεση. Δεν έχει νόημα να φιλοσοφεί κανείς για το Τάο, επειδή είναι πέρα από οτιδήποτε μπορεί να συλλάβει ο άνθρωπος. Χαρακτηρίζεται από το γου («μη ον» ή κενό), οπότε για να ζούμε σύμφωνα με το Τάο πρέπει να ακολουθούμε την έννοια γου γέι, δηλαδή της αδράνειας. Με αυτό, ο Λάο Τσε δεν εννοεί να μην κάνουμε τίποτα, αλλά να ζούμε σε αρμονία με τη φύση –αυθόρμητα και διαισθητικά. Αυτό με τη σειρά του σημαίνει να ενεργούμε χωρίς επιθυμίες και φιλοδοξίες, και να μην καταφεύγουμε σε κοινωνικές συμβάσεις. ■

Λάο Τσε

Ελάχιστα πράγματα γνωρίζουμε για τον συγγραφέα του *Daode jing*, ο οποίος, σύμφωνα με την παράδοση, ήταν ο Λάο Τσε. Είναι ένα σχεδόν μυθικό πρόσωπο· έχει μάλιστα διατυπωθεί η άποψη ότι το βιβλίο δεν γράφτηκε από τον Λάο Τσε, αλλά αποτελεί μια συλλογή αποφθεγμάτων διαφόρων σοφών. Πάντως, γνωρίζουμε με βεβαιότητα ότι, κατά τη διάρκεια της δυναστείας των Τσού, στο κράτος Τσου, γεννήθηκε ο Λι Ερ ή Λάο Ταν, ένας στοχαστής, ο οποίος έγινε γνωστός με το όνομα Λάο Τσε (Μεγάλος Δάσκαλος). Σε πολλά κείμενα αναφέρεται ότι ήταν αρχειοφύλακας στην αυλή των Τσού, και ότι ο Κομφούκιος ζητούσε τη συμβουλή του για ιεροτελεστίες και τελετές. Σύμφωνα

να με τον θρύλο, μετά την παρακμή της δυναστείας των Τσού, ο Λάο Τσε έφυγε από το παλάτι και ταξίδεψε δυτικά αναζητώντας απομόνωση. Όταν έφτασε στα σύνορα, ένας φρουρός τον ανανέωρισε και του ζήτησε να γράψει τη σοφία του. Τότε, ο Λάο Τσε έγραψε το *Daode jing*, του το έδωσε, και συνέχισε το ταξίδι του. Έκτοτε δεν τον ξαναείδε κανείς.

Σημαντικά έργα

~6ος αιώνας π.Χ.

Daode jing (γνωστό και ως *Laozi*)

ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΙΔΕΕΣ ΔΙΕΠΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΑΡΙΘΜΟΥΣ

ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ (~570–495 π.Χ.)

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΛΑΔΟΣ

Μεταφυσική

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Πυθαγορειανισμός

ΠΡΙΝ

6ος αιώνας π.Χ. Ο Θαλής προτείνει μια μη θρησκευτική ερμηνεία του κόσμου.

ΜΕΤΑ

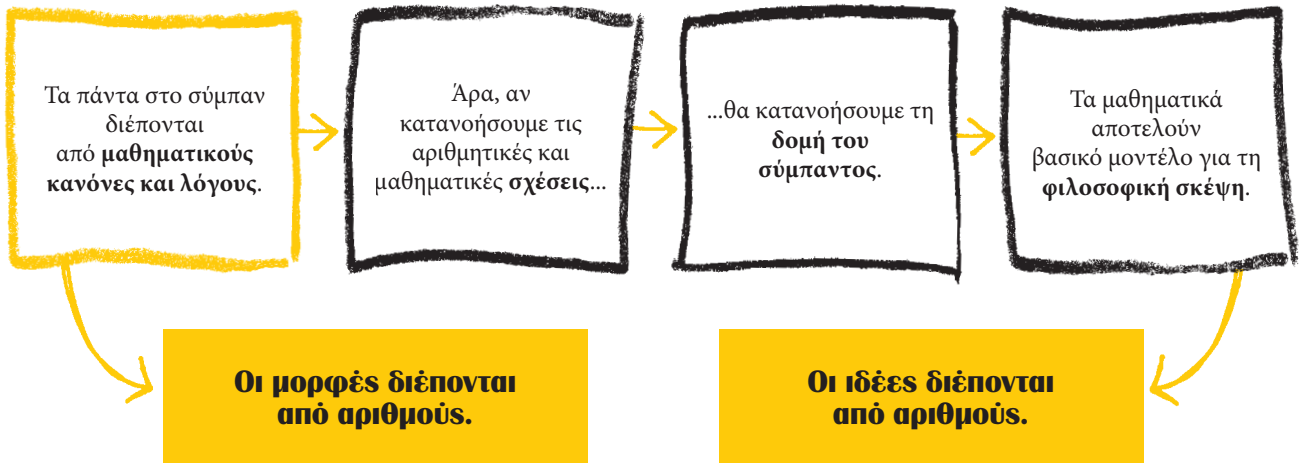
~535–~475 π.Χ. Ο Ηράκλειτος απορρίπτει τον πυθαγορειανισμό και λέει ότι ο κόσμος διέπεται από την αλλαγή.

~428 π.Χ. Ο Πλάτωνας εισάγει την έννοια των ιδανικών μορφών, οι οποίες αποκαλύπτονται μόνο στη διάνοια και όχι στις αισθήσεις.

~300 π.Χ. Ο Έλληνας μαθηματικός Ευκλείδης ορίζει τις βασικές αρχές της γεωμετρίας.

1619 Ο γερμανός μαθηματικός Γιοχάνες Κέπλερ περιγράφει τη σχέση μεταξύ της γεωμετρίας και των φυσικών φαινομένων.

Οταν γεννήθηκε ο Πυθαγόρας, η δυτική φιλοσοφία ήταν στα σπάργανα. Μία μόλις γενιά νωρίτερα, στη Μίλητο της Μικράς Ασίας, μια ομάδα φιλόσοφων, γνωστή ως Σχολή της Μιλήτου, είχε αρχίσει να αναζητά λογικές εξηγήσεις για τα φυσικά φαινόμενα, ανοίγοντας τον δρόμο για τη δυτική φιλοσοφική παράδοση. Ο Πυθαγόρας πέρασε τα παιδικά του χρόνια κοντά στη Μίλητο, οπότε είναι πιθανό να τους γνώριζε: ίσως μάλιστα να είχε φοιτήσει στην ακαδημία τους. Όπως και ο Θαλής, ο ιδρυτής της Σχολής της Μιλήτου, έτσι και ο Πυθαγόρας, λέγεται ότι έμαθε τις βασικές αρχές της γεωμετρίας κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού του στην Αίγυπτο. Δεν αποτελεί λοιπόν έκπληξη το γεγονός ότι

προσέγγισε τη φιλοσοφική σκέψη με επιστημονικό και μαθηματικό τρόπο.

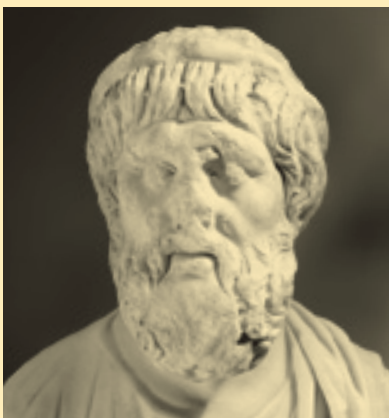
Η Πυθαγόρεια Ακαδημία

Ο Πυθαγόρας, όμως, ήταν επίσης βαθιά θρήσκος και δεισιδαίμων. Πίστευε στη μετεμψύχωση και τη μετενσάρκωση των ψυχών, και ίδρυσε μια θρησκευτική λατρεία στον Κρότωνα της νότιας Ιταλίας, υιοθετώντας ο ίδιος τον ρόλο του μεσσία. Οι μαθητές του ζούσαν κοινοβιακά, ακολουθώντας αυστηρούς κανόνες συμπεριφοράς και διατροφής, και μελετώντας τις

θρησκευτικές και φιλοσοφικές θεωρίες του. Οι πυθαγόρειοι, όπως ονομάζονταν οι μαθητές του, θεωρούσαν τις ιδέες του ως μυστηριακές αποκαλύψεις, αν και ορισμένες ανακαλύψεις που αποδίδονται σε αυτόν ως «αποκαλύψεις» στην πραγματικότητα μπορεί να έγιναν από άλλα μέλη της κοινότητας. Τις ιδέες του κατέγραφαν τα μέλη της κοινότητας, μεταξύ των οποίων ήταν η σύζυγός του, Θεανώ από τον Κρότωνα, και οι κόρες του. Οι δύο πτυχές των πεποιθήσεων του Πυθαγόρα –η μυστικιστική και η επιστημονική– φαί-

νονται ασυμβίβαστες, αλλά ο ίδιος δεν θεωρούσε ότι ήταν αντιφατικές. Για εκείνον, ο στόχος της ζωής είναι η έξοδος από τον κύκλο της μετενσάρκωσης, κάτι που μπορεί να επιτευχθεί με την υπακοή σε αυστηρούς κανόνες συμπεριφοράς και τον στοχασμό (τη θεωρήση), ή με αυτό που σήμερα θα ονομάζαμε επιστημονική σκέψη. Ανακάλυψε αλήθειες στη γεωμετρία και τα μαθηματικά τις οποίες θεωρούσε αυταπόδεικτες και θεόσταλτες, και κατέληξε σε μαθηματικές αποδείξεις που πίστευε ότι ήταν θεικές αποκαλύψεις. >>

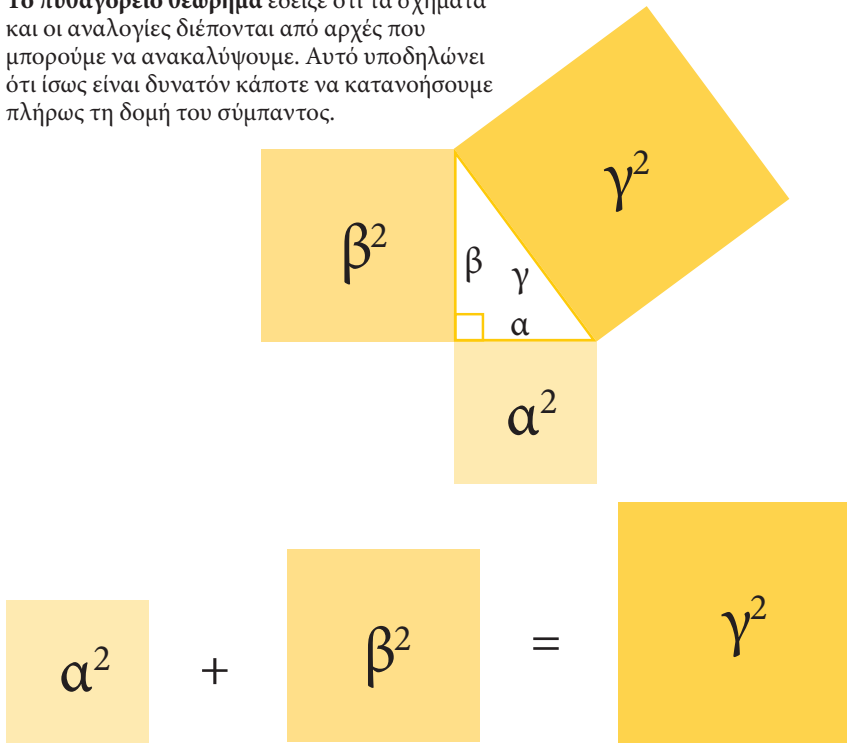
Πυθαγόρας

Δεν γνωρίζουμε πολλά για τη ζωή του Πυθαγόρα. Δεν άφησε γραπτά έργα και, δυστυχώς, όπως σημειώνει ο φιλόσοφος Πορφύριος στο έργο του *Πυθαγόρου βίος*, «Κανείς δεν γνωρίζει με βεβαιότητα τι έλεγε ο Πυθαγόρας στους συντρόφους του, καθώς τηρούσαν ασυνήθιστη σιωπή». Πάντως, σύμφωνα με τους σύγχρονους ερευνητές, ο Πυθαγόρας πιθανότατα γεννήθηκε στη Σάμο. Όταν ήταν σε νεαρή ηλικία, ταξίδεψε πολύ· ίσως να σπούδασε στη Σχολή της Μιλήτου και να επισκέφτηκε την Αίγυπτο, η οποία ήταν το πνευματικό κέντρο εκείνης της εποχής. Σε ηλικία 40 ετών, ίδρυσε μια κοινότητα 300 ατόμων στον Κρότωνα της νότιας Ιταλίας. Τα μέλη της ασχολούνταν με τη μελέτη

μυστικιστικών και ακαδημαϊκών θεμάτων και, παρά την κοινοβιακό χαρακτήρα της, είναι προφανές ότι ο Πυθαγόρας κατείχε ηγετική θέση στην κοινότητα. Λέγεται ότι σε ηλικία 60 ετών παντρεύτηκε ένα νεαρό κορίτσι, τη Θεανώ από τον Κρότωνα. Αυξανόμενη δυσφορία προς τη λατρεία των πυθαγόρειων ανάγκασε τελικά τον Πυθαγόρα να εγκαταλείψει τον Κρότωνα και να εγκατασταθεί στο Μεταπόντιο, επίσης στη νότια Ιταλία, όπου λίγο αργότερα πέθανε. Ως το τέλος του 4ου αιώνα π.Χ. η κοινότητά του είχε ουσιαστικά διαλυθεί.

Το πυθαγόρειο θεώρημα έδειξε ότι τα σχήματα και οι αναλογίες διέπονται από αρχές που μπορούμε να ανακαλύψουμε. Αυτό υποδηλώνει ότι ίσως είναι δυνατόν κάποτε να κατανοήσουμε πλήρως τη δομή του σύμπαντος.

Επειδή αυτές οι μαθηματικές ανακαλύψεις ήταν προϊόν λογικών συλλογισμών, ο Πυθαγόρας πίστευε ότι έχουν μεγαλύτερη αξία από τις απλές παρατηρήσεις. Για παράδειγμα, οι Αιγύπτιοι είχαν ανακαλύψει ότι ένα τρίγωνο με πλευρές 3:4:5 έχει πάντοτε μια ορθή γωνία, κάτι που είχε χρήσιμες πρακτικές εφαρμογές, μεταξύ των οποίων στην αρχιτεκτονική. Αλλά ο Πυθαγόρας αποκάλυψε την υποκείμενη αρχή που διέπει όλα τα ορθογώνια τρίγωνα (ότι το τετράγωνο της υποτείνουσας ισούται με το άθροισμα των τετραγώνων των άλλων δύο πλευρών) και διαπίστωσε ότι ισχύει πάντοτε. Αυτή η ανακάλυψη ήταν τόσο εκπληκτική, και έκρυβε τόσο δύναμη, ώστε οι πυθαγόρειοι θεώρησαν ότι ήταν θεϊκή αποκάλυψη.

Ο Πυθαγόρας συμπεραίνει ότι το σύμπαν πρέπει να διέπεται από κανόνες. Ισχυρίζεται ότι οι αριθμοί (αριθμητικοί λόγοι και μαθηματικά αξιώματα) μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να ερμηνεύσουν τη δομή του σύμπαντος. Δεν απορρίπτει

εντελώς την ιδέα της Σχολής της Μιλήτου, ότι το σύμπαν αποτελείται από μια θεμελιώδη ουσία, αλλά μεταθέτει το ερώτημα από την ουσία στη μορφή.

Αυτή ήταν μια τόσο μεγάλη αλλαγή στον τρόπο θεώρησης του κόσμου, ώστε μάλλον πρέπει να συγχωρέσουμε τον Πυθαγόρα και τους μαθητές του που παρασύρθηκαν και απέδωσαν στους αριθμούς μυστικιστική σημασία. Εξερευνώντας τη σχέση μεταξύ αριθμών και γεωμετρίας, ανακάλυψαν τους «τετράγωνους» και τους «κυβικούς» αριθμούς που χρησιμοποιούμε σήμερα, και τους απέδωσαν χαρακτηριστικά, όπως «καλοί» (άρτιοι αριθμοί) και «κακοί» (περιττοί αριθμοί), αλλά και πιο ιδιαίτερα γνωρίσματα, όπως «δικαιοσύνη» (αριθμός τέσσερα) και ούτω καθεξής. Ο αριθμός δέκα, στη μορφή της τετρακτύος (ένα τριγωνικό σχήμα αποτελούμενο από σειρές κουκκίδων) είχε ιδιαίτερη σημασία στο τελετουργικό των πυθαγόρειων. Και κάτι ίσως λιγότερο αμφιλεγόμενο: θεωρού-

“

Υπάρχει γεωμετρία στον ήχο των χορδών, υπάρχει μουσική ανάμεσα στις σφαίρες.

Πυθαγόρας

”

σαν τον αριθμό ένα ως ένα σημείο, μια μονάδα από την οποία μπορούσαν να προκύψουν άλλα πράγματα. Σύμφωνα με αυτόν τον τρόπο σκέψης, ο αριθμός δύο ήταν μια ευθεία, ο αριθμός τρία μια επιφάνεια, και ο αριθμός τέσσερα ένα στερεό· η αντιστοιχία με τη σύγχρονη έννοια των διαστάσεων είναι προφανής.

Η εξήγηση των πυθαγόρειων για τη δημιουργία του σύμπαντος ακολουθούσε ένα μαθηματικό μοτίβο: στο Άπειρο (που προϋπήρχε του σύμπαντος), ο Θεός επέβαλε ένα Όριο, ώστε όλα όσα υπάρχουν να έχουν μέγεθος. Με αυτόν τον τρόπο, ο Θεός δημιούργησε μια *μετρήσιμη* μονάδα από την οποία δημιουργήθηκαν τα πάντα.

Η αρμονία των αριθμών

Η πιο σημαντική ανακάλυψη του Πυθαγόρα ήταν οι σχέσεις μεταξύ των αριθμών: οι λόγοι και οι αναλογίες. Αυτή η ανακάλυψη ενισχύθηκε με τις έρευνές του στη μουσική, και πιο συγκεκριμένα στις σχέσεις που είχαν οι νότες που συνηχούσαν ευχάριστα. Σύμφωνα με την παράδοση, η ιδέα αυτή γεννήθηκε στο μυαλό του καθώς άκουγε τους σιδεράδες να δουλεύουν. Το αμόνι του ενός σιδερά ήταν διπλάσιο από εκείνο του άλλου, με αποτέλεσμα οι ήχοι που έκαναν τα αμόνια όταν τα κτυπούσαν με τα σφυριά να έχουν διαφορά ακριβώς μίας οκτάβας (οκτώ νότες). Το παραπάνω περιστατικό μπορεί

πράγματι να συνέβη, αλλά το πιθανότερο είναι ότι ο Πυθαγόρας προσδιόρισε τους λόγους των αρμονικών διαστημάτων (πόσες νότες πρέπει να μεσολαβούν ανάμεσα σε δύο νότες για να συνηχούν ευχάριστα) πειραματιζόμενος με ένα έγχορδο. Ανακάλυψε ότι αυτά τα διαστήματα ηχούσαν αρμονικά επειδή η σχέση μεταξύ τους ήταν ένας ακριβής και απλός μαθηματικός λόγος. Η στήλη, ή αρμονική σειρά όπως είναι γνωστή σήμερα, τον έπεισε ότι η τελειότητα των μαθηματικών που είχε ανακαλύψει στην αφηρημένη γεωμετρία υπήρχε και στον φυσικό κόσμο.

Άστρα και στοιχεία

Ο Πυθαγόρας είχε πλέον αποδείξει ότι η δομή του σύμπαντος μπορεί να ερμηνευτεί με μαθηματικούς όρους –«οι μορφές και οι ιδέες διέπονται από τους αριθμούς»– καθώς επίσης ότι η ακουστική είναι ακριβής επιστήμη και οι αριθμοί διέπουν τις αρμονικές αναλογίες. Στη συνέχεια άρχισε να εφαρμόζει τις θεωρίες του στο σύμπαν, δείχνοντας τις αρμονικές σχέσεις των αστέρων, των πλανητών, και των στοιχείων. Η ιδέα του σχετικά με τις αρμονικές σχέσεις των αστέρων υιοθετήθηκε με ενθουσιασμό από τους αστρονόμους του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης, οι οποίοι ανέπτυξαν ολόκληρες θεωρίες γύρω από την ιδέα της «μουσικής των σφαιρών», ενώ η πρότασή του ότι τα στοιχεία μπορούν να ταξινομηθούν σε αρμονική σειρά αναβίωσε 2.000 χρόνια μετά τον θάνατό του. Το 1865, ο Άγγλος χημικός Τζον Νιούλαντς ανακάλυψε ότι όταν τα χημικά στοιχεία ταξινομούνται σύμφωνα με το ατομικό βάρος τους, τα στοιχεία με παρόμοιες ιδιότητες απαντώνται έπειτα από οκτώ στοιχεία της σειράς κάθε φορά –όπως οι μουσικές νότες. Αυτή η ανακάλυψη έγινε γνωστή ως «νόμος

των οκτάβων», και βοήθησε στην ανάπτυξη του Περιοδικού Πίνακα των Στοιχείων, ο οποίος χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα.

Ο Πυθαγόρας διατύπωσε επίσης την αρχή της παραγωγικής συλλογιστικής, η οποία είναι η ανάπτυξη μιας βηματικής διαδικασίας, που ξεκινά με αυταπόδεικτα αξιώματα (όπως « $2 + 2 = 4$ ») για να καταλήξει σε ένα νέο συμπέρασμα ή γεγονός. Η παραγωγική συλλογιστική τελειοποιήθηκε αργότερα από τον Ευκλείδη και αποτέλεσε τη βάση της μαθηματικής σκέψης κατά τον Μεσαίωνα αλλά και αργότερα.

Μία από τις σημαντικότερες συνεισφορές του Πυθαγόρα στην ανάπτυξη της φιλοσοφίας ήταν η ιδέα ότι η αφηρημένη σκέψη (η θεωρήση) υπερέρχει έναντι των αποδείξεων που μας παρέχουν οι αισθήσεις. Αυτή η ιδέα υιοθετήθηκε από τον Πλάτωνα στη θεωρία των μορφών του και αναβίωσε στη φιλοσοφική μέθοδο των ορθολογιστών του 17ου αιώνα. Οι πυθαγόρειοι ήταν οι πρώτοι που επιχείρησαν να συνδυάσουν το ορθολογιστικό με το θρησκευτικό, ένα πρόβλημα που έκτοτε απασχολεί επίμονα τη φιλοσοφία και τη θρησκεία.

“

Ο λόγος είναι αιώνιος,
όλα τα άλλα είναι θνητά.

Πυθαγόρας

”

Σχεδόν όλα όσα γνωρίζουμε για τον Πυθαγόρα προέρχονται από αναφορές άλλων· ακόμα και τα βασικά στοιχεία για τη ζωή του είναι εικασίες. Μολαταύτα, οι ιδέες που φέρεται να διατύπωσε τον κατέστησαν μια σχεδόν μυθική προσωπικότητα (κάτι που, όπως φαίνεται, ενθάρρυνε και ο ίδιος). Δεν έχει σημασία αν διατύπωσε πράγματι ο ίδιος αυτές τις ιδέες· αυτό που είναι σημαντικό είναι η επίδραση που είχαν αυτές οι ιδέες στη φιλοσοφική σκέψη. ■

Η κλασική αρχιτεκτονική βασίζεται στις μαθηματικές αναλογίες του Πυθαγόρα. Παντού χρησιμοποιούνται αρμονικά σχήματα και αρμονικές αναλογίες, από τα μικρότερα αρχιτεκτονικά στοιχεία μέχρι ολόκληρο το οικοδόμημα.

Ο ΔΕ ΑΝΕΞΕΤΑΣΤΟΣ
ΒΙΟΣ ΟΥ ΒΙΩΤΟΣ
ΑΝΘΡΩΠΩ

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΕΙΝΑΙ
ΚΑΤΙ ΠΟΥ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ
ΞΕΠΕΡΑΣΤΕΙ

Η ΨΥΧΗ ΔΙΑΦΕΡΕΙ
ΑΠΟ ΤΟ ΣΩΜΑ

Η ΑΛΗΘΕΙΑ
ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ
ΓΥΡΩ ΜΑΣ

Ο ΛΟΓΟΣ ΕΝΥΠΑΡΧΕΙ
ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΑ

Η ΓΝΩΣΗ ΕΙΝΑΙ
ΔΥΝΑΜΗ

Η ΑΜΦΙΒΟΛΙΑ
ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΗ,
ΑΜΑ Η ΒΕΒΑΙΟΤΗΤΑ
ΕΙΝΑΙ ΠΑΡΑΛΟΓΗ

Πώς δημιουργήθηκε το σύμπαν; Τι είναι η αλήθεια; Πώς μπορούμε να ζήσουμε μια ενάρετη ζωή; Από την αυγή της Ιστορίας, ο άνθρωπος διατυπώνει τέτοια σημαντικά ερωτήματα σχετικά με τη φύση της ζωής και την ύπαρξη –και οι μεγάλοι στοχαστές προτείνουν απαντήσεις που διαμορφώνουν διαρκώς τον κόσμο μας.

Γραμμένο με απλή και κατανοητή γλώσσα, το βιβλίο αυτό είναι γεμάτο συνοπτικές αλλά πλήρεις και απόλυτα κατανοητές εξηγήσεις, διαγράμματα που εξηγούν βήμα προς βήμα τις περίπλοκες θεωρίες, κλασικά αξιομνημόνευτα φιλοσοφικά αποφθέγματα, και έξυπνη εικονογράφηση που σκιαγραφεί με πνευματώδη τρόπο τις απόψεις που έχει ο άνθρωπος για τα μεγάλα φιλοσοφικά ζητήματα.

Είτε είστε αρχάριος είτε προχωρημένος μελετητής, το βιβλίο *Η Φιλοσοφία με απλά λόγια* θα σας προσφέρει άφθονη πνευματική τροφή.

Η ΣΚΕΨΗ
ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ
ΠΑΝΤΟΤΕ ΤΗΝ
ΑΝΤΙΘΕΣΗ

ΑΥΤΟ ΠΟΥ
ΥΠΑΡΧΕΙ ΔΕΝ
ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΙΝΟ

ΕΙΜΑΣΤΕ ΑΦ' ΕΑΥΤΟΥ
ΟΝΤΟΤΗΤΕΣ ΠΟΥ
ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ ΝΑ
ΑΝΑΛΥΘΟΥΝ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΕΙΝΑΙ ΟΝΤΩΣ ΕΝΑ
ΣΥΜΒΟΛΑΙΟ

Η ΕΓΚΟΣΜΙΑ ΓΝΩΣΗ
ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΠΑΡΑ ΜΙΑ
ΣΚΙΑ

Η ΓΝΩΣΗ
ΠΕΡΙΟΡΙΖΕΤΑΙ
ΑΠΟ ΤΗΝ
ΕΜΠΕΙΡΙΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΚΛΕΙΔΑΡΙΘΜΟΣ

Δαμοκού 4, Σταθμός Λαρίσης, 10440 ΑΘΗΝΑ

Τηλ. 210-5237635

info@klidarithmos.gr

www.klidarithmos.gr

www.facebook.com/klidarithmos.gr

www.dk.com

Η ΓΛΩΣΣΑ ΕΙΝΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

ISBN 978-960-461-626-8

9 789604 616268